

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS

Justas Budriūnas

**AR KEIČIASI ĮMONĖS VADOVO FIDUCIARINĖS PAREIGOS ĮMONĖS
NEMOKUMO LAIKOTARPYJE**

Magistro baigiamasis darbas

Teisės vientisųjų studijų programa, valstybinis kodas 60101S103

Vadovas dr. Jurgita Spaičienė

(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)

(Parašas)

(Data)

Apginta

(Fakulteto dekanas)

(Parašas)

(Data)

Kaunas, 2010

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY	4
ĮVADAS.....	6
1. JURIDINIO ASMENS SAMPRATA IR EGZISTAVIMO PRIELAIDOS TEISINĖJE SISTEMOJE.....	8
2. ĮMONĖS VADOVO FIDUCIARINIŲ PAREIGŲ SAMPRATA BEI TEISINIS REGLAMENTAVIMAS	10
2.1. Fiduciarinių įmonės vadovo pareigų sampratos evoliucija	10
2.2. Fiduciarinių įmonės vadovo pareigų samprata bei teisinis reglamentavimas Lietuvoje	12
2.2.1. Fiduciarinė įmonės vadovo pareiga veikti protingai – rūpestingai (Duty of Care).....	13
2.2.2. Fiduciarinė įmonės vadovo pareiga veikti sąžiningai (Duty of Acting Bona Fides)	14
2.2.3. Fiduciarinė įmonės vadovo pareiga veikti lojaliai.....	15
3. ĮMONĖS NEMOKUMO ATsirADIMO MOMENTAS.....	17
3.1. Įmonės nemokumo teisinės pasekmės.....	17
4. NEMOKUMO ĮTAKA ĮMONĖS VADOVO FIDUCIARINIŲ PAREIGŲ PASIKEITIMUI	23
4.1. Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas	24
4.1.1 Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas Didžiosios Britanijos teisinėje sistemoje	24
4.1.2 Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas JAV teisinėje sistemoje.....	25
4.1.3 Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas Lietuvos teisinėje sistemoje	28
IŠVADOS.....	32
LITERATŪROS SĄRAŠAS	34

SANTRAUKA

Šiuolaikinėse teisinėse sistemose įtvirtintų įmonės vadovo fiduciarinių pareigų instituto tikslas - apsaugoti įmonės (akcininkų) interesus nuo įmonės vadovo veiksmų. Vadovaudamasis fiduciarinėmis pareigomis, įmonės vadovas privalo veikti išimtinai įmonės interesams. Šio darbo **problema** yra ta, kad įmonės vadovas veikdamas išimtinai įmonės (akcininkų) interesams įmonės nemokumo laikotarpiu, pažeistų įmonės kreditorių teises bei interesus. **Šiam darbui keliami šie uždaviniai** : (1) išsiaiškinti privataus juridinio asmens vaidmenį teisinėje sistemoje; (2) pateikti įmonės vadovo fiduciarinių pareigų sampratą ir reglamentavimą tarptautiniame kontekste; (3) atskleisti įmonės nemokumo atsiradimo momentą bei teises pasekmes; (4) išsiaiškinti, kokią poveikį daro įmonės nemokumas privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinėms pareigoms.

Šio darbo **tikslas** – išsiaiškinti įmonės vadovo fiduciarines pareigas bei atsakyti į klausimą, ar keičiasi įmonės vadovo fiduciarinės pareigos įmonei esant nemokiai. Šio darbo **objektas** – privataus juridinio asmens fiduciarinės pareigos. Įgyvendinant darbo tikslą, daugiausia dėmesio buvo skiriama įmonės vadovo fiduciarinių pareigų ir įmonės nemokumo sąvokų sampratoms bei įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo nustatymui ryšium su įmonės nemokumu. Šis iškeltas tikslas darbe sėkmingai įgyvendintas – vadovaujantis Lietuvos bei tarptautine teismų praktika, įstatymais bei moksline literatūra. Vadovaujantis JAV (išskyrus Šiaurės Karolinos valstiją) ir Didžiosios Britanijos teismų praktika įrodyta, jog šiose šalyse, įmonės vadovo fiduciarinės pareigos įmonės nemokumo laikotarpyje keičiasi, t.y. nuo nemokumo finansinės būsenos konstatavimo arba įmonei esant ant nemokumo ribos, (Didžiojoje Britanijoje, vadovaujantis teismo išaiškinimu Re MDA Investment Management Ltd. bankroto byloje) įmonės vadovas privalo veikti išimtinai kreditorių interesams. Lietuvos teisės aktų ir teismų praktikos analizė parodė, jog mūsų šalyje yra tik viena teisės norma, netiesiogiai patvirtinanti apie įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimą įmonės nemokumo laikotarpyje. Darbo autorius, atliko kreditorinių reikalavimų patenkinimo bankroto byloje statistikos analizę, kuri leido išrinkti priimtinausią įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo modelį Lietuvos valstybei. Šis įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo modelis, esant įmonei ant nemokumo ribos, galėtų būti tiesiogiai įtrauktas į teisės aktus bei užtikrint

Atlikus tyrimą, darytina išvada, jog iškelta **hipotezė**, kad įmonės vadovo fiduciarinės pareigos keičiasi įmonės nemokumo laikotarpyje, patvirtinta.

SUMMARY

The title of this work is: do the fiduciary duties of director of the company change during the period of insolvency?

The problem of this work is that lots of directors of companies uses creditors funds and deepens the company insolvency. It's because they have a fiduciary duty to act in the best interests of their company, so they are trying to get back their company to solvency.

The actuality. The main purpose of every company is to get the bigger profit in what their work. Often, profit enforces the director of the company to take untenable, risky business decisions independently of other subjects' interests. In modern law countries, the fiduciary duties of director of the company are the main protector for other subjects (most often shareholders) from useless, conflicting business decisions.

According to the statistics department of Lithuania and data of Lithuanian courts, there were 957 company bankruptcy cases in 2008 and 1409 company bankruptcy case in 2009. Constantly rising numbers of bankruptcy procedures in Lithuania show that more and more companies faces the insolvency financial stage during the economical crisis in the world, so proper regulation of directors fiduciary duties become more and more important question in every countries legal system.

Insolvency of the company establishes specific relationships between company and the creditors of the company. In the financial period of insolvency, company starts to use creditors' resources, to get back to the financial period of solvency. The director of the company has a fiduciary duty to act in the best interests of the company, seek for the profit and the maximization of shareholders wealth. But during the financial period of insolvency, the director of the company in some kind has a duty to act in the best interests of company creditors, because during the insolvency company uses creditors' funds. This ambiguous situation in the company directors' work rise up the legal problem: **do the fiduciary duties of director of the company change during the period of insolvency?**

Object of the work – the fiduciary duties of directors of the private legal entity.

The following tasks were set for this work:

1. to find out the role of companies' in legal system;
2. reveal the concept of company directors fiduciary duties in Lithuania and other countries;
3. reveal the appearance of financial insolvency in the company
4. detect the influence of insolvency for fiduciary duties of company director.

The **objective** of this work is to analyse the directors of the company fiduciary duties during the period of insolvency. Do they have to have to act in the best interests of the company (shareholders) or do they have to act in the best interests of creditors during the insolvency period. The set objective has been implemented successfully – the fiduciary duties of directors during the period of insolvency were formed following the Lithuanian and international precedents, laws and scientific literature. The analysis of case precedent in USA and Great Britain, showed that in these countries the fiduciary duties of directors' changes during the period of insolvency. So from the beginning of insolvency the directors of companies have a fiduciary duty to act in the best interests of the company. There was one exception in the North Carolina state, where in the case *In re Maxx Race Cards* court said that the fiduciary duties of companies directors didn't change in the insolvency period, except if they are violating the fiduciary duty to act *bona fide*. According to Lithuanian bankruptcy law, director of an insolvent company has a duty to apply to the court for bankruptcy case to the company. This is indirect prove that fiduciary duties of directors' changes during the period of insolvency. After the research, the conclusion can be made that the **hypothesis** that the fiduciary duties of the director of the company changes in the period of insolvency, has been confirmed.

This work analyzes **new** legal problem that has not been examined yet in the Lithuanian legal doctrine nor in scientific literature. In Lithuanian laws and case precedents we can't find the direct statement, that fiduciary duties of directors' of the company, changes during the period of insolvency. The topic of this work is also actual in nowadays, because of economic crisis, lots of companies are insolvent and there has to be the legal statements which would protect companies' creditors from deepening insolvency.

IVADAS

Fiduciarinių (*fiducia*) pareigų samprata kilusi iš romėnų teisės. Romėnų teisėje terminas *fiducia* buvo vartojamas paveldėjimo teisėje¹ bei reiškė pasitikėjimą, lojalumą.² Šiuolaikiniame teisiniame gyvenime sutinkamos fiduciarinių pareigų sąvokos reikšmė yra platesnė bei dažniausiai sutinkama įmonių teisėje. Galima teigti, jog šiuolaikinė fiduciarinių pareigų samprata nustato juridinio asmens vadovo elgesio ribas, atliekant juridinio asmens savininkų jam priskirtas pareigas.

Vadovaujantis LR CK 2.34 str. nuostatomis, juridiniai asmenys skirstomi į viešuosius ir privačiuosius.³ Atsižvelgiant į ribotą darbo apimtį, siekiant efektyviau įgyvendinti iškeltą darbo tikslą bei uždavinius, viešųjų juridinių asmenų vadovų fiduciarinių pareigų pasikeitimas įmonės nemokumo laikotarpiu, paliekamas tolimesnių tyrimų objektu.

Kiekvieno privataus juridinio asmens (toliau darbe ir **įmonė**) pagrindinis tikslas – gauti pelną iš vykdomos veiklos. Neretai pelno siekimas privataus juridinio asmens vadovą verčia imtis nepagrįstų, rizikingų verslo sprendimų, neatsižvelgiant į kitų, su įmonės veikla susijusių, subjektų teisėtus interesus. Todėl šiuolaikinėse teisinėse sistemose įtvirtintos fiduciarinių pareigų sąvokos paskirtis – apginti teisės subjektus (dažniausiai akcininkus) nuo nenaudingų, prieštaraujančių įmonės veiklos tikslams ar bendriems teisės principams, įmonės valdymo organų veiksmų ir priversti prisiimti atsakomybę už juos.

Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, remdamasis Įmonių bankroto valdymo departamento duomenimis, pranešė, jog 2008 m. paskelbusių bankrotą įmonių skaičius smarkiai didėja – 957 įmonės, arba 57,9 procento daugiau nei 2007 m.,⁴ tuo tarpu 2009 m. bankrotas paskelbtas 1409 įmonėms.⁵ Nuolatinis bankroto procedūrų skaičiaus augimas pasaulinės ekonomikos krizės laikotarpiu parodo, jog vis daugiau įmonių susiduria su finansiniais sunkumais savo veikloje, todėl įmonių vadovų fiduciarinių pareigų tinkamas teisinis sureglamentavimas darosi vis svarbesniu ir aktualesniu klausimu kiekvienos valstybės teisinėje sistemoje.

Įmonės nemokumas sukuria specifinius santykius tarp įmonės ir įmonės kreditorių. Įmonei esant nemokiai, įmonės veikloje pradedamos naudoti kreditorių lėšos. Todėl nemokumo atsiradimo momentu įmonės vadovas, lyg ir turėtų pradėti veikti išimtinai kreditorių interesams, kadangi jie tampa įmonės „savininkais“ pakeisdami įmonės akcininkus. Tuo pačiu, įmonės vadovas turi

¹ I. Nekrošius, V. Nekrošius, S. Vėlyvis, *Romėnų teisė* (Kaunas: „Vijusia“, 1996), p. 204.

² Teisės terminų žodynas, prieiga internete: <http://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=744> [aplankyta 2010 05 02].

³ LR CK 2.34 str. 1 d.

⁴ Lietuvos Respublikos Statistikos Departamento pranešimas spaudai, *2008 m. paskelbusių bankrotą įmonių skaičius padidėjo 58 procentais*; (2009 06 19) <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6831> [aplankyta 2010 05 04].

⁵ *2009 m. civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita pirmosios instancijos teismuose*; <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/> [aplankyta 2010 05 03].

fiduciarinę pareigą veikti išimtinai įmonės interesams, siekti pelno bei visokeriopos akcininkų turto maksimizacijos. Ši dviprasmiška, bei, tuo pačiu aktuali ir problematiška, situacija įmonės vadovo veikloje, iškelia teisinę problemą: ar keičiasi privataus juridinio asmens fiduciarinės pareigos įmonės nemokumo laikotarpyje?

Darbo tikslas: nustatyti įmonės vadovo fiduciarines pareigas bei atsakyti į klausimą, ar keičiasi įmonės vadovo fiduciarinės pareigos įmonei esant nemokiai.

Įgyvendinant darbo tikslą, daugiausia dėmesio bus skiriama įmonės vadovo fiduciarinių pareigų ir įmonės nemokumo sąvokų sampratomis bei įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo nustatymui ryšium su įmonės nemokumu.

Darbo uždaviniai:

1. apibrėžti privataus juridinio asmens vaidmenį teisinėje sistemoje;
2. pateikti privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinių pareigų sampratą ir teisinį reglamentavimą Lietuvoje bei tarptautiniu kontekstu;
3. atskleisti privataus juridinio asmens nemokumo finansinės būklės sampratą bei teises nemokumo pasekmes;
4. nustatyti, kokį poveikį daro privataus juridinio asmens nemokumas privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinėms pareigoms.

Darbe keliamą hipotezę – įmonės vadovo fiduciarinės pareigos keičiasi įmonės nemokumo laikotarpyje.

Darbo objektas – privataus juridinio asmens fiduciarinės pareigos.

Temos naujumas. Šiame darbe analizuojama aktuali teisinė problema nei Lietuvos teisės doktrinoje, nei mokslinėje literatūroje iki šiol nebuvo išsamiai nagrinėta. Įmonės vadovo fiduciarinės pareigos apibrėžtos keliuose moksliniuose straipsniuose, keletose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių bei R. Greičiaus knygoje “Privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinės pareigos”, tačiau kol kas nėra nustatyta kaip įmonės nemokumo finansinė būseną įtakoja įmonės vadovo fiduciarines pareigas.

Tyrimo metodai: Identifikuojant įmonės vadovo fiduciarines pareigas įmonės nemokumo laikotarpyje bei siekiant atsakyti į iškeltus darbo uždavinius bus analizuojami užsienio valstybių, Lietuvos įstatymai bei teismų praktika. Darbe naudojami aprašomasis, istorinis, lyginamasis, analitinis, sisteminis metodai. Vertimai darbe yra darbo autoriaus.

1. JURIDINIO ASMENS SAMPRATA IR EGZISTAVIMO PRIELAIDOS TEISINĖJE SISTEMOJE

Juridinio asmens idėja pasaulyje evoliucionavo dar nuo romėnų teisės laikų, kadangi Senovės Romėnų teisė, teisių ir pareigų subjektu laikė ne tik konkretų žmogų, bet ir tam tikrus konkrečius subjektus, t.y. žmonių asociacijas.⁶ Žmonių asociacijos, siekiančios bendrų interesų, buvo sukuriamos inkorporuojant į valstybę Romos Imperijos užkariautas tautas bei joms suteikiant savarankiškumą sprendžiant ūkinės veiklos klausimus savoje teritorijoje. Šioms žmonių asociacijoms – municipijams (*municipio*), suteikus civilinį teisingumą bei veiksnumą, jos tapdavo pilnavertėmis civilinių santykių Romos imperijoje dalyvėmis, galėdavo būti ieškovais ar atsakovais teisme bei teismo pagalba ginti savo pažeistas teises.⁷ Civilinio teisingumo ir civilinio veiksnumo būtinumas dalyvaujant civiliniame gyvenime yra vienas esminių bruožų, vienijantis Romėnų teisės bei šiuolaikinės teisės sistemose įtvirtintas juridinio asmens sampratas.

Kitu postūmiu šiuolaikinės juridinio asmens sampratos susiformavimui, laikytina iš Kanonų teisės kilusi „fikcijos“ (*fictio*) teorija, teigianti, jog juridinis asmuo yra dirbtinis teisės subjektas, žmogaus sąmonės produktas, neturintis kūno ir veikiantis tik dėka jį valdančio žmogaus.⁸ Ekonomikos spartėjimas, kapitalizmo augimas pasaulyje skatino vis naujesnių teorijų, apibūdinančių juridinį asmenį, formavimąsi. Remiantis koncesijos teorija - doktrina, bet kuri korporacija, bet kuris juridinis asmuo yra valstybės, suvereno sukurtas asmuo, kaip savarankiškas teisės subjektas.⁹ Realistinės teorijos, priešingos fikcijos teorijai, teigimu – juridinis asmuo, tai personifikuotas žmonių interesus atspindintis darinys.¹⁰

XXI a. laikomas kapitalizmo amžiumi, kuriame įmonės, yra vienos pagrindinių „žaidėjų“ kiekvieno iš mūsų gyvenimuose, vedinos vieno tikslo - pastovaus pelno įmonės savininkams. Įmonę galime prilyginti futbolo komandai, kurioje kiekvienas asmuo turi savo pareigas, tikslus, iššūkius bei taip kartu sudaro vieningą visumą, judančią užsibrėžto tikslo link. Pelno siekimas – esminis įmonių tikslas, be kurio nei viena įmonė negalėtų gyvuoti. Šis tikslas pasiekiamas tenkinant privačiuosius interesus: parduodant prekes ar teikiant paslaugas, kurios pamažu tampa svarbiausia mūsų gyvenimo dalimi.

Visos aukščiau išvardintos teorijos padėjo priėti prie šiuolaikinės juridinio asmens sampratos, jog įmonė yra savarankiškas civilinių teisių objektas ir subjektas. Įmonės, kaip savarankiško civilinių teisių objekto ir subjekto buvimą, įrodo galėjimas savo vardu įgyti ir turėti

⁶ A. Abramavičius, V. Mikelėnas, *Įmonių vadovų teisinė atsakomybė* (Vilnius: VĮ „Teisinės informacijos centras“, 1998), p. 248.

⁷ Žr išnašą Nr. 1, p. 95

⁸ G. Harry, H. Alexander, J.R. Alexander, *Laws of Corporations and Other Business Enterprises*, 3rd edition, (Minnesota: “West publishing”, St. Paul, 1983), p.15.

⁹ Ten pat p. 145-146.

¹⁰ R. Stanislovaitytis, *Komerčinė teisė*, (Vilnius: „Eugrimas“, 2005), p. 38.

teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme.¹¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.110 straipsnio 1 dalis apibūdina įmonę kaip verslu užsiimančiam (pelno siekiančiam) asmeniui priklausančią turto ir turtinių bei neturtinių teisių, skolų ir kitokių pareigų visumą.¹² Įmonė yra laikoma nekilnojamoju daiktu. Vertinant šią nuostatą kartu su LR Civilinio kodekso 6.402 str. 1 d.¹³ ir LR Civilinio kodekso 6.536 str. 1 d.¹⁴, galima teigti, kad įmonė, pirmiausiai, yra turtinis kompleksas. Tai yra – bendros ūkinės paskirties vienijamų daiktų visuma.¹⁵ Tačiau negalima užmiršti, jog įmonė yra tik teisinė fikcija – įrankis grupei asmenų saugiau siekti bendrų tikslų. Nematoma, neapčiuopiama, egzistuojanti tik kaip įstatymo leidėjo valios išraiška.

Įmonės vadovas – pamatinis įmonės organas, be kurio įmonė negali funkcionuoti. Įmonei nesant gyvu organizmu, ji gali veikti tik per savo atstovus, kurių pagrindinis yra įmonės vadovas. Tai įtvirtinta ir teisės aktuose - Lietuvos Respublikos Akcinių bendrovių įstatymo 19 str. nustatyta, kad įmonė privalo turėti visuotinį akcininkų susirinkimą ir vienasmenį valdymo organą – bendrovės vadovą.¹⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra išaiškinęs, kad įmonių administracijos vadovų ir įmonės santykiai yra kvalifikuotini kaip pavedimo, o ne darbo, teisiniai santykiai.¹⁷ Taigi, įmonė paveda įmonės vadovui atlikti valdymo funkciją, kuri apima organizavimą, planavimą, kontrolę bei kitas subfunkcijas, išplaukiančias iš aukščiau paminėtų. Praktikoje, be abejo, valdymas nėra skaidomas į atskiras veiklas, o suprantamas kaip nuolatinė visų valdymo funkcijų sąveika. Tai yra, šie valdymo elementai yra tarpusavyje susiję ir vienu metu vykstantys procesai.

Įmonėm tampant vienu svarbiausių mechanizmų valstybių ekonomikose, stiprėjant įmonių įtakai visuomenėje, ji pamažu tampa dirbtine teisine struktūra pilna moralinių įsipareigojimų visai ją supančiai aplinkai: akcininkams, darbuotojams, kreditoriams, visuomenei. Balansavimas tarp minėtų subjektų interesų yra įmonės vadovo užduotis, tuo pačiu didinanti įmonės vadovo priimamų sprendimų galią bei svarbą. Sprendimų priėmimo galiai koncentruojantis įmonės vadovo rankose, privalo tobulėti ir teisinė sistema, idant užtikrinti įmonės akcininkų bei trečiųjų asmenų interesų apsaugą nuo galimai žalingų įmonės vadovo veiksmų.

¹¹ LR CK 2.33 str. 1 d.

¹² LR CK 1.110 str. 1 d.

¹³ **LR CK 6.402 str. 1 d.** Pagal įmonės pirkimo–pardavimo sutartį pardavėjas įsipareigoja perduoti pirkėjui nuosavybės teise visą įmonę kaip turtinį kompleksą ar jos esminę dalį, išskyrus teises ir pareigas, kurių pardavėjas neturi teisės perduoti kitiems asmenims, o pirkėjas įsipareigoja tai priimti ir sumokėti kainą.

¹⁴ **LR CK 6.536 str. 1 d.** Pagal įmonės nuomos sutartį nuomotojas įsipareigoja už užmokestį perduoti nuomininkui laikinai valdyti ir naudoti įmonę kaip turtinį kompleksą, naudojamą verslui, o nuomininkas įsipareigoja mokėti nuomos mokestį. Kartu su įmone kaip turtiniu kompleksu nuomininkui perduodamas žemės sklypas, pastatai, statiniai, įrengimai, mechanizmai bei kitos sutartyje numatytos gamybos priemonės, žaliavos, atsargos, apyvartinės lėšos, teisės naudotis žeme, vandeniu ir kitais gamtos ištekliais, pastatais, statiniais ar įrenginiais, kitos su įmone susijusios nuomotojo turtinės teisės, teisė į prekių ar paslaugų ženklą bei firmos vardą ir kitos išimtinės teisės, taip pat perleidžiamos reikalavimo teisės ir perkeliamos skolos, numatytos nuomos sutartyje. Teisė valdyti turtą, kuris yra kito asmens nuosavybė, ir juo naudotis, taip pat teisė valdyti žemės sklypą ir gamtos išteklius ir jais naudotis, perduodamos įstatymų nustatyta tvarka.

¹⁵ **LR CK 1.110 str. 2 d.**

¹⁶ LR Akcinių bendrovių įstatymo 19 str.

¹⁷ *BAB "Dirbtinis pluoštas" p. G. Pukas*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2004 m. spalio 27 d., civ. byloje Nr. 3K-3-480/2004). *AB "Laivitė" p. G. Radzevičius*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2001 m. lapkričio 28 d., civ. byloje Nr. 3K-3-1203/2001). *V. Paliūnas p. Radviliškio rajono savivaldybė ir kt.*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija (2001 m. spalio 16 d., civ. byloje Nr. 3K-7-760/2001).

2. ĮMONĖS VADOVO FIDUCIARINIŲ PAREIGŲ SAMPRATA BEI TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Vienas iš teisinėse sistemose suformuotų saugiklių, dalinai užtikrinančių įmonės savininkų bei trečiųjų asmenų teisinę apsaugą nuo įmonės vadovo žalingų veiksmų yra fiduciarinių pareigų įmonės vadovui priskyrimas. Fiduciarinių įmonės vadovo pareigų evoliucija plėtojosi kartu su įmonių teise. Besikuriant naujom įmonėm, besiplečiant jau veikiančiom įmonėm, įmonių savininkai tam tikromis teisinėmis priemonėmis privalėjo užtikrinti turto, kurį patiki įmonei, apsaugą. Augant sandorių tarp įmonių kiekiui, tolygiai didėjant verslo rizikai bei sprendimo priėmimo galiai koncentruojantis išimtinai įmonės vadovo rankose, įmonės savininko turtinių interesų apsauga buvo kertinis aspektas fiduciarinių įmonės vadovo pareigų atsiradimui.

2.1. Fiduciarinių įmonės vadovo pareigų sampratos evoliucija

XIX a. bendrosios teisės (*Common law*) sistemos valstybės buvo labiausiai išsivysčiusios įmonių teisės prasme, todėl nenuostabu, jog fiduciarinių įmonės vadovo pareigų sąvokos analogas paminėtas dar 1872 metais Didžiojoje Britanijoje, *Great Eastern Rly v Turner* byloje. Šioje byloje teismas pasisakė, jog „įmonės vadovas yra paprasčiausias patikėtinis arba įmonės agentas. Patikėtiniu įmonės vadovas buvo laikomas įmonės pinigų ir turto valdymo klausimu. Agentu – sudarinėjant sandorius įmonės vardu bei įmonės interesams.“¹⁸ Sprendimas šioje byloje nustatė pagrindinius principus įmonės vadovo fiduciarinių pareigų sampratos vystymui bei tolimesniam aiškinimui. Sampratos vystymas buvo būtinas, kadangi vien nustačius teisinį patikėjimo santykį tarp įmonės ir įmonės vadovo, nebuvo galima tiksliai apibrėžti įmonės vadovo pareigų įmonei.

Platesnis įmonės vadovo fiduciarinių pareigų sąvokos aiškinimas buvo 1942 metų byloje *Re Smith v Fawcett Ltd*, kur teismas išaiškino, jog „įmonės vadovai privalo elgtis „bona fide“ tai, ką jie laiko esant geriausiais interesais jų valdomai įmonei.“¹⁹ Teisės terminų žodynas lotynišką terminą „bona fide“²⁰ aiškina kaip sąžiningą, geros valios elgesį, nesukeliantį jokių abejonių dėl atliekamų veiksmų nesąžiningumo. Būtent iš romėnų teisėje plačiai vartoto termino „bona fide“ bendrosios teisės sistemos šalyse kilo „business judgment rule“²¹ prezumpcijos idėja, kuria preziumuojama, jog visi įmonių vadovai atlikdami savo funkcijas yra sąžiningi bei geranoriški, o jų priimami sprendimai yra apgalvoti ir racionalūs. Ši prezumpcija plačiai taikoma ir dabar, veikia

¹⁸ *Great Eastern Rly v Turner* [1872]

¹⁹ *Re Smith v Fawcett Ltd* [1942]

²⁰ Prieiga internete: <http://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=83> [aplankyta 2010 05 09]

²¹ *Aronson v. Lewis* 473 A.2d 805 (Del. 1984). The business judgment rule is a presumption that in making a business decision the directors of a corporation acted on an informed basis, in good faith and in the honest that the action taken was in the best interests of the company.

kaip apsauga įmonės vadovui, kadangi įrodinėjimo našta perkeliama asmeniui ar įmonei, įrodinėjančiai, jog įmonės vadovas pažeidė fiduciarinę pareigą veikti protingai bei rūpestingai.

Tolesnis įmonės vadovo fiduciarinių pareigų evoliucionavimasis įtakojo ir įmonės vadovo fiduciarinės pareigos veikti lojaliai (*duty of loyalty*) įmonei atsiradimą. Lojalumo pareigos atsiradimas sietinas su dažnu interesų konfliktu įmonės ir įmonės vadovo teisiniuose santykiuose. Įmonės vadovo sandorių su įmone sudarymas, konfidencialumo apie įmonės vykdomą veiklą pažeidimas, įmonės turto perleidimas artimiam įmonės vadovo giminaičiam už neprotingą kainą, tai tik keli iš daugelio pavyzdžių kaip įmonės vadovas gali pažeisti fiduciarinę pareigą veikti lojaliai²². JAV teisinėje sistemoje, fiduciarinė lojalumo pareiga įmonei laikoma viena svarbiausių įmonės vadovo fiduciarinių pareigų. JAV Model Business Corporation Act 8.60 straipsnyje yra išskiriami du atvejai, kuomet ši fiduciarinė pareiga gali būti pažeista:

- ✓ tiesioginis interesas (įmonės nuosavybės pirkimas, paskolos suteikimas arba gavimas iš įmonės ir kt.);
- ✓ netiesioginis interesas (sandoriai sudaromi su įmonės vadovo artimais giminaičiais, įmonėm, kuriose įmonės vadovas turi finansinių interesų ir t.t).²³

Žinoma, ne visi įmonės vadovo sudaromi sandoriai su artimais giminaičiais ar įmonėmis, kuriose įmonės vadovas turi finansinių interesų yra žalingi įmonei. Siekiant nustatyti ar toks sandoris yra žalingas įmonei, būtina įvertinti objektyviusius ir subjektyviusius kriterijus - pavyzdžiui atliekamo sandorio kainą, sandorio šalių elgesį prieš ir po sandorio ir t.t.

Fiduciarinių įmonės vadovo pareigų evoliucija Didžiojoje Britanijoje bei JAV padarė didelę įtaką spartesniam Lietuvos įmonių teisės vystymuisi. Minėtos įmonės vadovo fiduciarinės pareigos, apsaugančios akcininkų kaip įmonės savininkų interesus, inkorporuotos į Lietuvos Respublikos teisės aktus. Vis dėlto, anot R. Greičiaus, norint įmonių teisės sistemą padaryti efektyvesne, pažangius juridinio asmens valdymo principus būtų tikslinga išdėstyti atitinkamame pavyzdiniame teisės akte, kuris būtų rekomendacinio pobūdžio.²⁴

²² L.D. Sodomon, A. R. Palmiter, *Corporations, examples & explanations* (New York: 1999), p. 224

²³ Committee on Corporate Laws of the Section of Business Law with support of the American Bar Foundation "Model Business Corporation Act", 8.60 str. nuostatos.

²⁴ R. Greičius, *Privataus juridinio asmens fiduciarinės pareigos*, (Vilnius: „Teisinės informacijos centras“, 2007), p. 48.

2.2. Fiduciarinių įmonės vadovo pareigų samprata bei teisinis reglamentavimas Lietuvoje

Lietuvos Respublikos teisės aktuose, reglamentuojančiuose privataus juridinio asmens vadovo veiklos kriterijus, nevartojama “fiduciarinių pareigų” teisinė konstrukcija, tačiau apibrėžiama, kokiais kriterijais įmonės vadovas turi vadovautis.²⁵ Kiekvienas asmuo, dalyvaujantis civiliniame gyvenime, taipogi ir įmonės vadovas, įgyvendindamas savo teises bei prisiimtas pareigas, veikdamas įmonės vardu bei jos interesais, privalo laikytis teisės aktuose nustatytų taisyklių. LR civilinio kodekso 1.5 str. nustatyta, jog civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus.²⁶ Pažymėtina, jog nėra įmanoma sukurti bendros teisės normos, apjungiančios šiuos tris esminius teisės principus į vieną visumą bei tinkančios kiekvienai sprendžiamai situacijai, todėl šių principų pritaikymas bei aiškinimas paliekamas teismų prerogatyvai, įvertinus kiekvienos bylos faktines aplinkybes.

Vis dėlto, be detalesnio LR CK 1.5 straipsnyje įtvirtintų bendro pobūdžio pareigų reglamentavimo, būtų sunku nuspręsti ar juridinio asmens vadovas, veikdamas įmonės vardu, laikosi įstatyme įtvirtintų pareigų. Šiuo tikslu, įstatymų leidėjas jas sukonkretino Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.87 straipsnyje²⁷. Aiškindamas LR CK 2.87 str. nuostatas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2005 pasisakė, jog “CK 2.87 straipsnyje nurodytos pagrindinės juridinio asmens valdymo organo narių pareigos. Pagal turinį pareigos skirstomos į sąžiningumo ir protingumo, lojalumo, konfidencialumo ir kt. pareigas.”²⁸ Analizuodamas įmonės vadovo fiduciarinių pareigų sampratą, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, civilinėje byloje Nr. 3K-3-880/2002 pasisakė, jog „įmonės vadovas atstovauja bendrovei, atsako už įmonės kasdienės veiklos organizavimą. Jis turi veikti išimtinai įmonės interesais, veikti

²⁵ Ten pat p. 29

²⁶ LR Civilinio kodekso 1.5 str.

²⁷ LR Civilinio kodekso 2.87 str. 1. Juridinio asmens valdymo organo narys juridinio asmens ir kitų juridinio asmens organų narių atžvilgiu turi veikti sąžiningai ir protingai. 2. Juridinio asmens valdymo organo narys turi būti lojalus juridiniam asmeniui ir laikytis konfidencialumo. 3. Juridinio asmens valdymo organo narys privalo vengti situacijos, kai jo asmeniniai interesai prieštarauja ar gali prieštarauti juridinio asmens interesams. 4. Juridinio asmens valdymo organo narys negali painioti juridinio asmens turto su savo turtu arba naudoti jį ar informaciją, kurią jis gauna būdamas juridinio asmens organo nariu, asmeninei naudai ar naudai trečiajam asmeniui gauti be juridinio asmens dalyvių sutikimo. 5. Juridinio asmens valdymo organo narys privalo pranešti kitiems juridinio asmens valdymo organo nariams arba juridinio asmens dalyviams apie aplinkybes, nurodytas šio straipsnio 3 dalyje, ir nurodyti jų pobūdį ir, jei įmanoma, vertę. Ši informacija turi būti pateikta raštu arba įrašyta į juridinio asmens organų posėdžio protokolą. 6. Juridinio asmens organo narys gali sudaryti sandorį su juridiniu asmeniu, kurio organo narys jis yra. Apie tokį sandorį jis privalo nedelsdamas pranešti kitiems juridinio asmens organams šio straipsnio 5 dalyje nustatyta tvarka arba juridinio asmens dalyviams, jei juridinio asmens steigimo dokumentai aiškiai nenustato kitos informavimo tvarkos. 7. Juridinio asmens valdymo organo narys, nevykdantis arba netinkamai vykdantis pareigas, nurodytas šiame straipsnyje ar steigimo dokumentuose, privalo padarytą žalą atlyginti juridiniam asmeniui visiškai, jei įstatymai, steigimo dokumentai ar sutartis nenumato kitaip.

²⁸ UAB „Khartli“ p. UAB “Diagnostikos poliklinika”, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2005 m. vasario 7 d., civ. byloje Nr. 3K-3-16/2005).

rūpestingai, lojaliai, sąžiningai, atidžiai, kvalifikuotai ir daryti viską, kas nuo jo priklauso, kad jo vadovaujama įmonė veiktų pagal įstatymus ir kitus teisės aktus.”²⁹ Lyginant šias dvi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis, darytina išvada, jog visos LR CK 2.87 straipsnyje įtvirtintos pareigos atitinka ir teisinėse sistemose įtvirtintas įmonės vadovo fiduciarines pareigas, tačiau atsižvelgiant į tai, kad tam tikros, įstatymuose neapibrėžtos, fiduciarinės pareigos gali būti numatytos ir sutartyje, sudarytoje tarp įmonės ir įmonės vadovo, šių pareigų sąrašas nėra baigtinis.

Apibendrinant galima teigti, Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje išskiriamos trys pagrindinės įmonės vadovo fiduciarinės pareigos:

- ✓ fiduciarinė pareiga veikti protingai – rūpestingai (duty of care);
- ✓ fiduciarinė pareiga veikti sąžiningai (duty of acting bona fides);
- ✓ fiduciarinė pareiga veikti lojaliai (duty of loyalty).

Įgyvendindamas įmonės tikslus, siekdamas pelno bei akcininkų turto maksimizacijos, įmonės vadovas negali pažeisti jam priskirtų fiduciarinių pareigų. Kiekvienos iš šių fiduciarinių pareigų tinkamas įgyvendinimas įtakoja kasdieninius įmonės veiklos rezultatus, įmonės ateities perspektyvas, santykius su akcininkais, kreditoriais, darbuotojais bei kitais susijusiais asmenimis. Todėl siekiant atsakyti į iškeltą darbo tikslą bei uždavinius, būtina detaliau išanalizuoti aukščiau minėtas fiduciarines pareigas, jų tikslus bei teisinį reglamentavimą Lietuvoje.

2.2.1. Fiduciarinė įmonės vadovo pareiga veikti protingai – rūpestingai (Duty of Care)

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso I knygos komentaru, protingumas yra bendrasis teisės principas, reikalaujantis, kad asmuo elgtųsi apdairiai, rūpestingai, atidžiai, teisingai ir sąžiningai. Protingumas yra sąžiningumas objektyviu požiūriu, reiškiantis moralinį imperatyvą: „Elkis su kitais taip, kaip pats norėtum, kad kiti su tavimi elgtųsi ir nesielk taip kaip nenorėtum, kad su tavimi elgtųsi.“³⁰

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas daugelyje nutarčių³¹ mini, jog *“įmonės vadovo pareigų tinkamas vykdymas yra nustatomas pagal tam tikrus objektyvius elgesio, “rūpestingos šeimos galvos” (bonus pater familias), standartus.”* Lietuvos teisės aktuose nepateikiama protingumo pareigos samprata, įvertinti ar asmuo atlikdamas konkretų veiksmą, t.y. dalyvaudamas civiliniuose

²⁹ *L. Belinskaja p. AB bankas „Snoras”*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2002 m. birželio 19 d., civ. byloje Nr. 3K-3-880/2002).

³⁰ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. „Bendrosios nuostatos“, (Vilnius: „Justitia“, 2001), p. 76.

³¹ *J.K. p. UAB “Kivija”*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2005 m. kovo 21 d., civ. byloje Nr. 3K-3-191/2005), *L. Belinskaja p. AB bankas „Snoras”*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2002 m. birželio 19 d., civ. byloje Nr. 3K-3-880/2002).

santykiuose, veikė protingai, paliekama teismui, kuris, sprenddamas klausimą, vadovaujasi objektyviais ir subjektyviais kriterijais. Objektyvusis protingumo kriterijus reiškia, kad asmens veiksmus konkrečioje situacijoje būtina vertinti pagal apdairaus, rūpestingo, atidaus žmogaus prizmę.³² Subjektyvusis protingumo kriterijus vertintinas pagal įmonės vadovo psichikos būklę konkrečioje situacijoje, t.y atsakant į klausimą ar asmuo priimdamas atitinkamą sprendimą galėjo ką nors žinoti, nežinoti, daryti ar nedaryti.³³

Kaip jau minėta, įmonės vadovams yra taikomi aukštesni – profesionalų - protingumo ir rūpestingumo standartai, todėl įmonių vadovai, vykdydami savo pareigas, privalo ne formaliai atlikti valdymo veiksmus, bet veikti taip, kad įvairių asmenų teisėtų interesų apsauga būtų užtikrinta realiai, o tam reikia imtis ne tik paprasčiausių priemonių, bet visų galimų, kurios yra vadovams prieinamos. Fiduciarinė įmonės vadovo pareiga veikti protingai bei rūpestingai nereikalauja, kad kiekvienas veiksmas, atliktinas, vykdant vadovo funkcijas, būtų įtvirtintas įstatyme ar kitame norminiame akte, tačiau įpareigoja įmonės vadovą dėti maksimalias pastangas ir pasitelkti visas priemones, neprieštaraujančias įstatymui, kad šios funkcijos būtų atliktos tinkamai. Nesiėmus visų priemonių, kad maksimaliai atitiktų įmonės vadovų profesinės veiklos standartą, jie pažeidžia minėtą fiduciarinę pareigą veikti protingai bei rūpestingai bei tuo pačiu prisiima riziką dėl galimos žalos atlyginimo.

2.2.2. Fiduciarinė įmonės vadovo pareiga veikti sąžiningai (Duty of Acting Bona Fides)

Sąžiningumas yra vertybinis elgesio matas, todėl vertinant asmens sąžiningumą, būtina atsižvelgti į subjektyvius ir objektyvius kriterijus.³⁴ Objektyvusis kriterijus, apibūdinantis protingo ir teisingo asmens elgesį jau yra aptartas analizuojant įmonės vadovo fiduciarinę pareigą veikti protingai. Subjektyvusis kriterijus, nusako įmonės vadovo psichikos būklę konkrečioje situacijoje. Šis kriterijus yra nustatomas analizuojant atsakymą klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti, atsižvelgiant į asmens amžių, išsimokslinimą, išprusimą, kvalifikaciją, gyvenimo patirtį bei kitas reikšmingas aplinkybes.³⁵ Vadovaujantis Lietuvos Respublikos kodekso II knygos “Juridiniai asmenys” komentaru, turi būti pripažįstama, jog asmuo elgiasi sąžiningai bei apdairiai, jeigu priimdamas sprendimą jis turi informaciją, surinktą atsižvelgiant į sprendimo esmę bei aplinkybes.³⁶

³² Ten pat

³³ Ten pat, p. 77

³⁴ Ten pat

³⁵ Ten pat

³⁶ *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras*. Antroji knyga. „Asmenys“ (Vilnius: „Justitia“, 2002), p. 193.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškindamas sąžiningumo sąvoką sandoriuose tarp juridinių asmenų, civilinėje byloje Nr. 3K-3-534/2007³⁷ pasisakė, jog *“privačiam juridiniam asmeniui taikomi didesni atidumo ir rūpestingumo kriterijai sudarant sandorius, pažeidus atidumo, rūpestingumo pareigą, juridinio asmens elgesys negali būti laikomas protingu ir sąžiningu”*. Šiuo atveju teismas sąžiningumą vertino vertindamas subjektyviąją pusę, atsižvelgdamas į tai, jog juridiniam asmeniui sudarančiam sandorius taikomi aukštesni elgesio standartai.

Apžvelgus tarpusavyje glaudžiai susijusias įmonės vadovo protingumo ir sąžiningumo fiduciarines pareigas, galima konstatuoti, jog vadovui valdant įmonę protingai ir sąžiningai (tiek objektyviau, tiek subjektyviau požiūriu) bei taip padarant klaidų, nukentėjusiems asmenims ir teisei neliks nieko kito kaip susitaikyti su pradimais, tačiau jei bendrovės vadovo valdymo klaidos atsiranda dėl neprotingo, aplaidaus ir nesąžiningo savo pareigų vykdymo, vadovaujantis fiduciarinių pareigų samprata, ne kam kitam, o vadovui turi atitekti nuostolių, atsiradusių dėl tokių jo klaidų, našta.

2.2.3. Fiduciarinė įmonės vadovo pareiga veikti lojaliai

CK 2.87 straipsnyje yra nustatyta, kad juridinio asmens valdymo organo narys turi būti lojalus juridiniam asmeniui. Įstatymas šios pareigos turinio neatskleidžia, tai palikdamas teismų praktikai bei doktrinai.³⁸ Lojalumas įmonei yra plati samprata, todėl neveltui šioje fiduciarinėje pareigoje slypi dar keletas pareigų:

- ✓ konfidencialumas;
- ✓ interesų konflikto vengimas;
- ✓ įmonės ir įmonės vadovo turto atskyrimas.

Aiškinant fiduciarinės pareigos veikti lojaliai įmonės interesams sampratą, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2005 pažymėjo, jog *„lojalumo pareiga reiškia, kad juridinio asmens valdymo organas ir jo nariai turi veikti pagal steigimo dokumentus, kitus juridinio asmens organų sprendimus, taip pat juridinio asmens valdymo organai turi rūpintis*

³⁷ UAB „Beltateksas“ p. UAB „Sarteksas“ ir UAB „Autooazė“, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2007m. gruodžio 3 d., civ. byloje Nr. 3K-3-534/2007). Atsakovo UAB „Autooazė“ sąžiningumas turėjo būti vertinamas atsižvelgiant į tai, kad kita sandorio šalis yra privatus juridinis asmuo, kurio veiklai taikomos Akcinių bendrovių įstatymo normos. Atsakovas negalėjo nežinoti, kad nuomos sutarties ir jos priedų galiojimui buvo reikalingas valdybos sprendimas ir visuotinio acininkų susirinkimo pritarimas. Privačiam juridiniam asmeniui taikomi didesni atidumo ir rūpestingumo kriterijai sudarant sandorius, todėl atsakovas turėjo galimybę ir pareigą įsitikinti, koks yra kitos sandorio šalies įstatinis kapitalas, ir paaiškėjus, kad nuomojamų patalpų vertė yra daugiau kaip 1/20 įstatinio kapitalo, jis turėjo pareikalauti iš bendrovės administracijos vadovo gauti valdybos sprendimą ir acininkų pritarimą. To nepadarius, jo elgesys negali būti laikomas protingu ir sąžiningu.

³⁸ Žr išnašą Nr. 23 p. 156

juridinio asmens gerove ir siekti įgyvendinti jo tikslus.“³⁹ Kiekvieno privataus juridinio asmens pagrindinis tikslas – pelno siekimas. Konfidencialumo, interesų konflikto ar įmonės ir įmonės vadovo turto sumaišymo įmonės veikloje pažeidimas pakenktų pagrindinio privataus juridinio asmens tikslo įgyvendinimui bei tuo pačiu užtrauktų civilinę atsakomybę įmonės vadovui už fiduciarinės lojalumo pareigos įmonei nevykdymą.

Kiekviena iš aukščiau išvardintų fiduciarinių pareigų gina įmonės savininkų – akcininkų interesus nuo nesąžiningų įmonės vadovo veiksmų, aplaidumo, nerūpestingumo. Įmonės savininko turtinių interesų apsaugos institutas, teisiškai įtvirtinant įmonės vadovo fiduciarines pareigas, evoliucionavo nuo XIX a. vidurio iki šių dienų, tačiau sparčiai besikeičianti ekonominė situacija, pasaulio ekonominės krizės, aktyvėjanti prekyba tarp įmonių, atliekamų sandorių mastas verčia tobulinti ir fiduciarinių įmonės vadovo pareigų sampratą, šio teisinio instituto tikslus. Teisėkūros institucijos pamažu supranta, jog įmonės vadovui veikiant išimtinai įmonės interesams, kenčia kitų, su įmone susijusių, asmenų teisėti interesai, tarp kurių paminėtina visuomenė, įmonės darbuotojai ir, žinoma, įmonės kreditoriai.

³⁹ UAB „Khartli“ p. UAB „Diagnostikos poliklinika“, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2005 m. vasario 7 d., civ. byloje Nr. 3K-3-16/2005).

3. ĮMONĖS NEMOKUMO ATSIKADIMO MOMENTAS

Šiuolaikiniame verslo pasaulyje, kiekviena veikianti įmonė žiūri savų interesų įgyvendinimo, sprendžia aktualius klausimus, įgyvendina projektus bei tokiais būdais siekia pelno, kuris, kaip jau minėta, yra pagrindinis privataus juridinio asmens veiklos tikslas. Vienom įmonėm gaminant prekes, kitom jas tiekiant, o trečiom perparduodant, susidaro įmonių tarpusavio priklausomybės santykis. Ši priklausomybė sietina su įmonių prisiimtais tarpusavio įsipareigojimais perkant, tiekiant ar parduodant pagamintas prekes, kur vienos iš tarpusavyje susijusių įmonių negalėjimas tinkamai vykdyti prisiimtų įsipareigojimų gali sukelti didelę žalą kitoms įmonėms.

Sparčiai augantis įmonių bankrotų skaičius⁴⁰ rodo, jog mūsų šalyje vis daugiau įmonių tampa nemokios, t.y. negalinčios atsiskaityti su savais kreditoriais. Pažymėtina, jog įmonės nemokumo konstatavimas - labai atsakingas procesas. Per ankstyvas įmonės paskelbimas nemokiu gali sužlugdyti potencialiai perspektyvų verslą, o pavėluotas - gali pažeisti kreditorių interesus, atimant iš jų galimybę atsiimti nors reikšmingesnę dalį jų prarandamų lėšų.⁴¹

Įmonės nemokumo būseną daro poveikį ir įmonės vadovo kaip įmonės atstovo teisėms bei pareigoms. Būtent nuo faktinės nemokumo būsenos konstatavimo įmonės vadovui atsiranda pareiga užtikrinti trečiųjų asmenų interesų apsaugą.

3.1. Įmonės nemokumo teisinės pasekmės

Įmonės nemokumo būseną⁴² yra tarpinė finansinė įmonės būseną tarp įmonės mokumo ir įmonės bankroto. Įmonės mokumą galima apibūdinti kaip gebėjimą laiku padengti visus einamuosius įmonės piniginius įsipareigojimus. Pagrindiniai rodikliai, įrodantys, kad įmonė yra moki, yra pakankamas (palyginti su atitinkamais piniginiiais įsipareigojimais) pinigų kiekis arba pradelstų įsiskolinimų tiekėjams bei kitiems asmenims nebuvimas.⁴³ Vadovaujantis JAV federalinio bankroto įstatymo nuostatomis, nemokumas yra finansinė būseną, kurioje įmonės skolos viršija turimo turto sąžiningą vertę rinkoje.⁴⁴

⁴⁰ Žr. išnašas Nr. 3,4

⁴¹ Nacionalinė verslo administratorių asociacija, *Nemokumo samprata ir jo teisinio reglamentavimo analizė*, taikomasis mokslinis tyrimo darbas, (Vilnius, 2006); www.ukmin.lt/lt/svv/doc/Nemokumo%20studija.doc.

⁴² Vadovaujantis Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo 2 str. 8 d., įmonės nemokumas – įmonės būseną, kai ji neatsiskaito su kreditoriumi (kreditoriais) praėjus trimis mėnesiams po termino, nustatyto įstatymu, kitų teisės aktų, taip pat kreditoriaus ir įmonės sutartyse įmonės įsipareigojimams įvykdyti, arba praėjus tokiam pat terminui po kreditoriaus (kreditorių) reikalavimo įvykdyti įsipareigojimus, jeigu sutartyse terminas nebuvo nustatytas, ir pradelsti įmonės įsipareigojimai (skolos) viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės

⁴³ A. Kalinina, *Kokią naudingą informaciją teikia finansinė atskaitomybė* (2007 04 21); http://www.infoverslui.lt/index.php?cid=54&new_id=588 [aplankyta 2010 05 04].

⁴⁴ Federal bankruptcy law 11 U.S.C. § 101(32).

Nemokumą reglamentuojančių teisės normų paskirtis – išspręsti situaciją, kai įmonė neturi pakankamai resursų pilnai atsiskaityti su savo kreditoriais, t.y. apginti visų kreditorių interesus. Nesant tokių normų, įmonės ir įmonės kreditorių santykiuose įsivyratų chaosas. Kiekvienas kreditorius skubėtų „pasigriebti“ ar prisiteisti savo reikalavimus iš nemokios įmonės,⁴⁵ neatsižvelgiant į teisinėse sistemose galiojantį *pari passu*⁴⁶ principą.

Finansinis įmonės nemokumo atsiradimo momentas sukuria dviprasmiškus santykius įmonės vadovui. Iš vienos pusės, vadovaujantis Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo 8 str. 1 d., įmonei esant nemokiai, įmonės vadovas privalo kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo⁴⁷, tuo tarpu iš kitos pusės, vadovaujantis fiduciarinių pareigų institutu, įmonės vadovo pareiga yra veikti išimtinai įmonės interesams – siekti pelno bei visais įmanomais būdais išsaugoti įmonės veiklos tęstinumą. Aiškumo neprideda ir Lietuvos Apeliacinio Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 2-453/2010, kurioje teismas pasisakė, „jog prieš pradedant bankroto procesą, t. y. iškeliant įmonei bankroto bylą, yra svarbu nuodugnai išsiaiškinti, ar įmonė iš tiesų yra nemoki ir nebegalės vykdyti veiklos, ar ji turi tik tokių finansinių sunkumų, kurie gali būti išspręsti išsaugant bendrovę, kaip veikiantį rinkos dalyvį.“⁴⁸ Darytina išvada, jog nemokiai įmonei įrodžius galimas savo veiklos tęstinumo perspektyvas (pvz: rinkos, tam tikroje prekių ar paslaugų sferoje, atsigavimas, inovacijų taikymas versle ir pan.), bankroto byla nebūtų keliama.

Pažymėtina, jog galima situacija mokios įmonės veikloje, kai neįvykus stambiam užsakymui ar tinkamai neįgyvendinus tam tikro projekto, įmonė patiria žalą ir tampa nemoki. Šiuo atveju, reikia išsiaiškinti ar įmonės vadovas nepažeidė fiduciarinės pareigos veikti rūpestingai, t.y. įvertinti įmonės vadovo surinktą informaciją prieš sandorio sudarymą ar projekto įgyvendinimo pradžią bei nustatyti, ar įmonės vadovas įvertino galimą sandorio ar projekto riziką. Rizika suprantama kaip galimybė patirti negerą įvykį, kaip tikimybė, grėsmė patirti nuostolį (prarasti dalį savo įmonės išteklių, negauti dalies pajamų arba patirti papildomų išlaidų gamyboje ir finansinėje veikloje).⁴⁹ Žinoma, rizika yra neatsiejamas kiekvienos įmonės veiklos rezultatas, tačiau įmonės vadovo, kaip „rūpestingos bei protingos įmonės galvos“ paskirtis yra ją minimizuoti. Be abejo, visi įmonės vadovo atliekami valdymo veiksmai, priimami sprendimai turi vienokios ar kitokios žalos potencialą, tačiau prieš nusprendžiant veikti ar ne, įmonės vadovas privalo įvertinti planuojamo veikos scenarijaus naudą, dėl tokios veikos galinčios atsirasti žalos dydį, jos atsiradimo tikimybę ir apsisaugojimo kaštus. Vadovaujantis *United States v. Carroll Towing Co.* byloje išvesta galimos

⁴⁵ M. Krimminger, The Evolution of U.S. Insolvency Law for Financial Market Contracts, (2006 07 13); http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=916345; p. 1

⁴⁶ *Pari passu* – lygiai, proporcingai, nesuteikiant jokios pirmenybės. *Teisės terminų žodynas*; http://www.investorwords.com/3589/pari_passu.html [aplankyta 2010-04-27].

⁴⁷ LR įmonių bankroto įstatymo 8 str. 1 d.

⁴⁸ Dėl bankroto bylos iškėlimo *UAB „Baltijos žuvys“*, Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2010 m. vasario 18 d., civ. byloje Nr. 2-453/2010).

⁴⁹ V. Bagdonas, *Verslo rizika*, (Vilnius: „Saulės vėjas“, 1996), p. 21.

žalos atsiradimo formule, protingas, rūpestingas įmonės vadovas visuomet pasirinktą veikos alternatyvą, kurios:

$$\text{nauda} - \text{apsisaugojimo kaštai} > \text{žalos dydis} * \text{atsiradimo tikimybė}^{50}$$

Visi pasirinkimą lemiantys faktoriai yra susiję su ateities įvykiais, kurių dažnai neįmanoma žinoti, nuspėti ar įvertinti, tačiau yra aplinkybių, kurias asmuo objektyviai privalo žinoti ar numatyti, atsižvelgiant į jo amžių, išprusimą ir gyvenimo patirtį. Verslo rizika priklauso nuo begalės veiksnių, įtakančių verslą tiek įmonės viduje tiek išorėje. Vienas pagrindinių veiksnių - veiklos sritis, kurioje įmonė siekia pelno. Žinoma, sunku sulyginti verslo riziką, banko, kaupiančio ir investuojančio žmonių indėlius ir parduotuvės veikloje, kadangi ji akivaizdžiai didesnė banko veikloje. Didesnė verslo rizika automatiškai suponuoja ir didesnę įmonės vadovo atsakomybę už atliekamus veiksmus. Atliekamo sandorio rizikos apskaičiavimą privalo atlikti kiekvienas rūpestingas bei atidus įmonės vadovas, taip būtų išvengiami didesnės rizikos sandoriai bei, tuo pačiu, gresiantis įmonės nemokumas. Atliekant stambesnius sandorius siūloma tokia rizikos koeficiento apskaičiavimo formulė:

$$\text{Rizikos koeficientas} = \text{Didžiausia nuostolio apimtis} / \text{Nuosavas kapitalas}^{51}$$

Aukščiau pateikta formulė verta detalesnės analizės, kadangi apskaičiuotas rizikos koeficientas turi būti pagrindinis rodiklis įmonės vadovui apsisprendžiant dėl galimo sandorio sudarymo. Lentelėje pateikti išgalvoti įmonių A, B ir C finansiniai rodikliai, apskaičiuotas atliekamo sandorio rizikos koeficientas bus susietas su įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimu.

Lentelė Nr.1

Įmonė	Nuosavas kapitalas	Didžiausia nuostolio apimtis (sandoriui galimai nepavykus)	Rizikos koeficientas
A	50 000	40 000	0,8
B	100 000	125 000	1,25
C	200 000	80 000	0,4

(Įmonės rizikos koeficiento apskaičiavimas)

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, jog įmonės C atliekamo sandorio rizikos koeficientas mažiausias, todėl net ir nepavykus sandoriui bei įmonei patyrus gana nemažus nuostolius, ji vis tiek

⁵⁰ United States v. Carroll Towing Co. 159 F.2d 169 (2d Cir. 1947)

⁵¹ J. Mackevičius, *Įmonių veiklos rizikų rūšys ir jų vertinimo būtinumas*, (Vilniaus Universitetas); <http://www.smf.su.lt/documents/konferencijos/Galvanauskas%202005/2005%20m.%20leidinys/Mackevicius.pdf> , p. 221.

išliks mokumo finansinėje būsenoje. Taigi, fiduciarinėms įmonės vadovo pareigoms tai neturės jokios įtakos, – įmonės vadovas ir prieš sandorį ir po sandorio atlikimo, net jam ir neįvykus bei patyrus didžiausius galimus nuostolius, veiks išimtinai įmonės akcininkų interesams, kadangi įmonė turės pakankamai lėšų tolimesnės veiklos vykdymui.

Vadovaujantis pateiktais duomenimis, šiek tiek sudėtingesnė yra įmonės A situacija. Apskaičiuotas atliekamo sandorio rizikos koeficientas 0,8, kuris yra ganėtinai aukštas atsižvelgiant į įmonės valdomą nuosavą kapitalą. Teigtina, kad nepavykus sandoriui bei įmonei patyrus didžiausius galimus nuostolius, įmonė atsidurs ant nemokumo ribos. Kyla klausimas: ar įmonei esant ant nemokumo finansinės būsenos ribos, įmonės vadovas turi atsižvelgti į įmonės kreditorių interesus? Ar atsižvelgimas į kreditorių interesus turi būti prieš rizikingą sandorį, kuris gali sumažinti įmonės mokumą iki minimumo ar po tokio sandorio atlikimo, kai kyla pagrįstų abejonių dėl įmonės mokumo bei veiklos tęstinumo? *MDA Investment Management Ltd* bankroto byloje, kurioje įmonės likvidatorius ginčijo abejotinus įmonės sandorius, teismas pasisakė, jog “*įmonei esant sunkioje finansinėje situacijoje, neatsižvelgiant į tai ar ji techniškai yra nemoki ar ne, t.y. tokioje situacijoje, kurioje kyla rizika įmonės kreditorių interesams, įmonės vadovo fiduciarinės pareigos įmonei plečiasi - apimdamos ir kreditorių interesus.*⁵² Vadovaujantis sprendimu šioje byloje, A įmonės finansinėje situacijoje, sandorio nepatartina sudaryti, kadangi patyrus didžiausius galimus nuostolius, būtų ženkliai sumažintas įmonės mokumas bei pažeisti kreditorių interesai. Šioje vietoje iškyla kreditorių ir akcininkų interesų konfliktas. Įmonės tikslas – pelno siekimas, todėl, įmonės vadovas privalo prisiimti riziką ir veikti išimtinai įmonės (akcininkų) interesams. Tuo tarpu įmonės kreditoriai siekia išvengti nuostolių, galinčių atsirasti dėl nesėkmingo įmonės sandorio. Šiuo atveju, įmonės vadovo valdyme yra būtinas akcininkų ir kreditorių interesų derinimas. Net ir sudarant rizikingą sandorį, įmonės vadovas privalo veikti kaip rūpestingas, apdairus asmuo, (*bonus pater familias*) kuriam taikomi aukštesni standartai, todėl privalo ieškoti būdų, kaip sumažinti galimą riziką, galbūt ją paskirstant tarp kitų sandorio subjektų. Žinoma, rizikos mažinimo priemonės sumažins ir gautiną pelną iš sandorio, tačiau bus efektyvus įmonės akcininkų bei įmonės kreditorių interesų derinimas minimu atveju.

Įmonės B situacijoje, sandorio rizikos koeficientas viršija 1, todėl sandoriui nepavykus bei patyrus didžiausius galimus nuostolius, įmonė iš karto atsidurtų nemokumo finansinėje būsenoje bei pažeistų kreditorių interesus. Šiuo atveju, įmonės vadovui nežinant atliekamo sandorio rizikos koeficiento, reikėtų išiaškinti ar prieš atlikdamas sandorį, įmonės vadovas žinojo ar bent jau galejo numatyti, kad sandoriui nepavykus įmonė atsidurs nemokumo finansinėje būklėje.⁵³ Vadovaujantis objektyviaisiais protingumo kriterijais, tai reikštų atsakymą į klausimą: ar bet kuris kitas įmonės

⁵² *Re MDA Investment Management Ltd.* [2005] B.C.C 783 (Ch.) (Eng).

⁵³ A. R. Keay, *The director's duty to take into account the interests of company creditors: when is it triggered?* (Melburnas, 2001), p. 334.

direktorius būtų sudaręs tokį sandorį esant tokiomis pat aplinkybėmis. Būdamas rūpestingas ir apdairus, įmonės vadovas neturėtų sudarinėti tokio sandorio, kadangi patyrus didžiausius galimus nuostolius bus pažeisti ne tik pačios įmonės - akcininkų interesai, tačiau ir jos kreditorių, sumažinant įmonės turtą, kuris galimai būtų naudojamas kreditorių reikalavimams tenkinti.

Įmonei veikiant pelningai, tiek kreditoriai, tiek akcininkai gauna naudą, tačiau įmonei esant nemokiai, įmonė gyvuoja būtent kreditorių lėšomis, todėl įmonės veiklos tęstinumas nemokumo laikotarpyje yra labai rizikingas bei dažniausiai nepasiteisinantis verslo sprendimas. Tęsti ar ne įmonės veiklą esant nemokumo būsenoje – įmonės vadovo pasirinkimas. Šiuo atveju manytina, jog kreditorių informavimas raštu apie esamą įmonės finansinę būklę yra būtinas, siekiant išvengti įmonės vadovo civilinės atsakomybės klausimo kreditorių atžvilgiu. Būtina pažymėti, jog dažnai faktinę įmonės nemokumo būseną ignoruoja ir patys įmonės kreditoriai, kurie net ir žinodami įmonės finansinę situaciją, nesustabdo prekių ar paslaugų tiekimo, paskolų įmonei išdavimo. Žinoma, tai nėra kreditorių kilnumo – geranoriškumo išraiška, veikdami taip, jie siekia išimtinai savų interesų t.y. atgavus mokumą įmonei, visiško kreditorinio reikalavimo patenkinimo, kas praktiškai būtų neįmanoma įmonei iškėlus bankroto bylą. Šiuo atveju, kreditoriai patys prisiima galimą riziką dėl būsimų nuostolių atsiradimo, todėl įmonės vadovui atsakomybė už tai neturėtų kilti.

Lietuvos teismų praktikoje sutinkama nemažai pavyzdžių, kuomet įmonės direktorius, įmonei esant nemokiai, realizuoja įmonės turtą už nepagrįstai mažą kainą, taip sumažinant kreditorių reikalavimų patenkinimo galimybę vykdant įmonės bankroto procedūrą. Vienas tokių pavyzdžių - Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2008. Šioje byloje, įmonei esant nemokiai, bankrutavusios įmonės vienintelio akcininko ir generalinio direktoriaus sprendimu, jo sūnui buvo parduotas 1 400 000 Lt vertės įmonės turtas už 207 946,00 Lt. Teismas pasisakė, *jog kasatorius, būdamas ir vienintelis bendrovės akcininkas, ir vadovas, iš esmės buvo vienasmenis bendrovės valios reiškėjas ir įgyvendintojas, visiškai nevaržomai kontroliuojantis ir valdantis įmonę, todėl įmonės vadovas, parduodamas įmonei priklausiusį nekilnojamąjį turtą savo sūnui už nepagrįstai mažą kainą, elgėsi nesąžiningai ir dėl to įmonės mokumas sumažėjo tiek, jog ji negalėjo atsiskaityti su savo kreditoriais.*⁵⁴ Taigi, net jei įmonė yra nemoki, jos nekilnojamas turtas gali būti vertingas tenkinant kreditorių reikalavimus, todėl visais įmanomais būdais apsaugotas nuo galimo perleidimo ar iššvaistymo.⁵⁵

Išanalizavus įmonės nemokumo momento atsiradimą įmonės veikloje paaiškėjo, jog tolimesnis įmonės veiklos tęstinumas yra labai rizikingas įmonės vadovo verslo sprendimas, galintis sukelti milžiniškos bei negrįžtamos žalos įmonės kreditoriams. Kreditorių interesai įmonės

⁵⁴ UAB "Alaja ir Ko" p. K.A., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2008 spalio 22 d., civ. byloje Nr. 3K-3-509/2008).

⁵⁵ A. Richard Brealey & Stewart C. Myers, *Principles of Corporate Finance*, (1996), p. 487.

nemokumo laikotarpiu atsiranda todėl, kad dažniausiai būtent jų, o ne akcininkų lėšomis yra finansuojamas nemokios įmonės veiklos tęstinumas, siekiant įmonę atvesti atgal į mokumo būseną. Būtent todėl, įmonės nemokumas sukelia akcininkų ir kreditorių interesų konfliktą įmonėje, kurio neatrasime kai įmonė veikia pelningai.⁵⁶ Įmonei esant nemokiai dažnai susipriešina įmonės akcininkų bei įmonės kreditorių interesai, kadangi akcininkų pagrindinis tikslas yra pelnas, kuris galimas tik įmonei atstačius mokumą, t.y. tęsiant ekonominę veiklą, tuo tarpu kreditorių pagrindinis interesas – patirti kuo mažesnius nuostolius santykiuose su nemokia įmone. Pažymėtina ir tai, jog įmonės vadovas, vadovaujantis *Re MDA Investment Management Ltd.* bylos išaiškinimu⁵⁷, privalo atsižvelgti į įmonės kreditorių interesus net tada, kai įmonė sudarinėja sandorį ir yra galimybė, jog sandoriui nepasisekus, įmonė atsidurs ant nemokumo ribos. Žvelgiant iš teisinės šios situacijos pusės, vadovaujantis Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo nuostatomis, nemokumo finansinė būseną įmonėje, lyg ir įpareigoja įmonės vadovą kreiptis dėl bankroto bylos įmonei iškėlimo bei taip apsaugoti kreditorių interesus dar ankstyvojoje nemokumo stadijoje, tuo tarpu vadovaujantis plačiai teismų praktikoje naudojamu įmonės vadovo fiduciarinių pareigų sampratos aiškinimu, įmonės vadovas privalo veikti išimtinai įmonės interesams, kas, įmonės nemokumo atveju, reikštų bandymą atstatyti įmonės mokumą bei įmonės veiklos tęstinumą kreditorių sąskaita.

⁵⁶ Žr. Išnašą Nr. 23 p. 167

⁵⁷ Žr. išnašą Nr. 51

4. NEMOKUMO ĮTAKA ĮMONĖS VADOVO FIDUCIARINIŲ PAREIGŲ PASIKEITIMUI

Vadovaujantis fiduciarinių įmonės vadovo pareigų samprata - akcininkų turto vertės maksimizacija yra pagrindinis įmonės vadovo uždavinys, kuriam pasiekti turi būti naudojamos visos įmanomos teisėtos priemonės. Dar 1919 m. byloje *Dodge v. Ford Motor Co.*, kurioje Ford Motor direktorius bei pagrindinis akcininkas nustojo mokėti kitiems akcininkams dividendus bei investavo šias lėšas į įmonės gaminamos produkcijos kokybės gerinimą, vadovaudamasis socialiniais interesais bei atsakomybe prieš klientus ir darbuotojus, teismas pasisakė, jog „*verslo organizacijos pagrindinis tikslas yra akcininkų pelnas. Įmonės vadovui suteikta veiksmų laisvė turi užtikrinti pelno gavimą bei tinkamai padalinti jį akcininkams, o ne naudoti jį kitiems tikslams.*“⁵⁸

Pasaulio teisinėse sistemose, buvo bandymų įtvirtinti tiesioginę įmonės vadovo fiduciarinę pareigą, neatsižvelgiant į įmonės mokumą/nemokumą. Apie įmonės vadovų fiduciarinės pareigos kreditoriams esamumą, esant įmonei mokiai, pirmą kartą užsiminta neoficialioje Australijos aukščiausiojo teismo teisėjo J. Mason nuomonėje (*oberum dicta*) *Walker v Wimborne* byloje, kurioje įmonė vadovas suteikė paskolą kitai įmonei, taip rizikuodamas prarasti lėšas, kadangi paskolą imanti įmonė buvo sunkioje finansinėje būklėje. *Šioje byloje teisėjas pasisakė, jog „įmonės vadovai, įgyvendindami savo pareigą veikti išimtinai įmonės interesams, taipogi turi atsižvelgti į įmonės kreditorių bei akcininkų interesus. Neatsižvelgimas į kreditorių bei akcininkų interesus turi neigiamas pasekmes įmonei bei, tuo pačiu, ir įmonės vadovui.“*⁵⁹ Sprendimu minėtoje byloje bei teisėjo J. Mason *oberum dicta*, buvo bandoma įtvirtinti papildomą kreditorių teisių apsaugos institutą, teigiant, jog įmonei net ir esant mokumo finansinėje būklėje, įmonės vadovas privalo balansuoti tarp įmonės jos akcininkų ir kreditorių interesų, t.y. turi fiduciarinę pareigą kreditoriams. Tačiau ši teisinė idėja buvo nugincyta vėlesniais Australijos teismų sprendimais, kuriuose teismas aiškiai pasisakė, jog fiduciariniai santykiai siejantys įmonės vadovą ir įmonę, įpareigoja veikti įmonės vadovą išimtinai įmonės, ne kreditorių ar atskirų akcininkų interesams.⁶⁰

Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas įmonės nemokumo laikotarpiu yra svarbus institutas siekiant apsaugoti kreditorių interesus. Kreditorių interesų apsauga reiškia, jog įmonės vadovui, esant įmonei nemokiai, reikia veikti išimtinai įmonės kreditorių interesams bei visais įmanomais būdais siekti galinčios atsirasti žalos minimizacijos.

⁵⁸ *Dodge v. Ford Motor Co.* 170 N.W. 668 (Mich. 1919)

⁵⁹ *Walker v Wimborne* bylos komentaras. Prieiga internete:

<http://www.austlii.edu.au/au/journals/DeakinLRev/2001/10.html>

⁶⁰ M. Berkhan, *Directors duties to the company and to creditors: "Spies V The Queen"*;

<http://www.austlii.edu.au/au/journals/DeakinLRev/2001/10.html>

4.1. Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas

Didėjant įmonių įtakai pasaulyje, plečiantis veiklos teritorijoms bei didėjant sandorių kiekiui tarp įmonių, plečiasi ir fiduciarinių įmonės vadovo pareigų samprata. Teisinėse sistemose, įmonei veikiant pelningai, pagrindinės įmonės vadovo fiduciarinės pareigos išlieka tos pačios, t.y. veikti išimtinai įmonės interesams bei akcininkų turto maksimizacijai. Tačiau įmonei tapus nemokiai, negalinčiai pilnai įvykdyti prisiimtų įsipareigojimų kreditoriams iš įmonės turimų lėšų bei turto, įmonės vadovas tampa atsakingas už tolimesnę kreditorių interesų apsaugą įmonės veikloje.⁶¹

Ribota įmonės veiklos atsakomybė suteikia akcininkams galimybę perkelti įmonės veiklos riziką ant kreditorių pečių.⁶² Todėl net įmonei esant nemokiai ar ant nemokumo ribos, akcininkų pagrindinis interesas yra įmonės veiklos tęstinumas bei bandymas atstatyti mokumą kreditorių sąskaita. Siekiant išvengti beribio kreditorių lėšų naudojimo atstatant įmonės mokumą, šiuolaikinėse teisinėse sistemose vis dažniau naudojamas įmonės vadovo fiduciarinių pareigų kreditoriams terminas, atsirandantis įmonės nemokumo laikotarpyje. Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų įmonės nemokumo laikotarpiu atsiradimas, sietinas su tikslu, apsaugoti įmonės kreditorių interesus pradinėje įmonės nemokumo stadijoje.

4.1.1 Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas Didžiosios Britanijos teisinėje sistemoje

Didžiosios Britanijos teisinėje sistemoje įmonės vadovo fiduciarinė pareiga kreditoriams esant įmonei nemokiai, vieną pirmųjų kartų paminėta *West Mercia Safetywear Ltd (in liq) v Dodd* byloje, kurioje Atsakovas, West Mercia Safetywear Ltd vadovas, žinodamas apie įmonės nemokumą, pervedė 4000 svarų sterlingų į AJ Dodd Ltd įmonės banko sąskaitą, kurios vadovu buvo jis pats. Šioje byloje teismas pasisakė, jog “*įmonei tapus nemokia, kreditorių interesai turi būti iškeliami aukščiau akcininkų interesų, kadangi įmonei priklausantis turtas, praktine prasme priklauso kreditoriams.*”⁶³ Taigi, sprendimu šioje byloje nustatyta, jog įmonei esant nemokiai, keičiasi įmonės vadovo fiduciarinės pareigos, įmonės vadovui konstatavus įmonės nemokumo finansinę būseną, jis turi veikti išimtinai kreditorių interesams, t.y. apsaugoti turimą įmonės turtą, kuris, nuo nemokumo konstatavimo momento, priklauso kreditoriams.

Colin Gwyer & Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd byloje, teismas dar kartą patvirtino įmonės vadovo fiduciarinę pareigą kreditoriams, teigdamas, jog pareiga veikti kreditorių

⁶¹ N. Bourne, *Company law* 2nd ed., (London: „Cavendish publishing limited“, 1995), p. 128.

⁶² S. M. Bainbridge, *Much ado about little? Directors' fiduciary duties in the vicinity of insolvency*, (University of California, Los Angeles School of Law, Law & Economics Research Paper Series, 2005 10 25, atnaujinta 2006 10 28); http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=832504, p. 25.

⁶³ *West Mercia Safetywear Ltd (in liq) v Dodd* [1988] BCLC 250.

interesams atsiranda net ir tada, kai nemokumas dar tik gresia.⁶⁴ Šis teismo išaiškinimas buvo sektinas pavyzdys, kuris patvirtintas ir aukščiau minėtoje *Re MDA Investment Management Ltd* bankroto byloje. Įmonės nemokumo atvejis – esminis pasikeitimas tolimesnėje įmonės veikloje, todėl akcininkų interesai, tampa pavaldūs kreditorių interesams, o įmonės vadovas automatiškai tampa atsakingas už nesąžiningus sandorius, kurių metu sumažėja įmonės turtas, tuo pačiu, ir kreditorių galimybės pasitenkinti savo reikalavimus.⁶⁵

Pažymėtina, jog kreditorių interesų apsauga Didžiojoje Britanijoje yra kodifikuota. British Insolvency Act 213 straipsnis teigia, jog bankroto procedūros metu paaiškėjus apie padarytą žalą kreditoriams įmonės valdymo metu, teismas, įmonės likvidatoriaus pareiškimu, gali įpareigoti šiuos asmenis padengti padarytą žalą.⁶⁶ Tuo tarpu 214 British Insolvency Act straipsnis įstatymiškai įpareigoja įmonės vadovą ar šešėlinius vadovus imtis priemonių minimizuoti kreditorių galimą patirti žalą, kai tampa akivaizdu, jog įmonei neišvengiama likvidacija dėl nemokumo.⁶⁷ Šie British Insolvency Act straipsniai iš dalies patvirtina kreditorių teisių apsaugos instituto svarbą Didžiojoje Britanijoje bei įrodo, jog šios valstybės teisinėje sistemoje, įmonei esant nemokiai, įmonės vadovo fiduciarinės pareigos pasikeičia. Nuo įmonės nemokumo finansinės būsenos konstatavimo, įmonės vadovas privalo veikti išimtinai kreditorių interesams.

4.1.2 Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas JAV teisinėje sistemoje

JAV teisinės sistemos požiūrį į įmonės vadovų fiduciarines pareigas geriausiai atspindi Lewis D. Solomon ir Alan R. Palmiter knygoje “Corporations“ pateikta sąvoka. Anot autorių, ne tik įmonės direktoriai, bet ir įmonės tarnautojai bei akcijų paketą kontroliuojantys akcininkai yra įpareigoti, priversti veikti išimtinai geriausiems įmonės interesams, akcininkų – kaip įmonės savininkų labui.⁶⁸ Pažymėtina, jog tiek JAV teisinėje sistemoje, tiek ir kitų pasaulio šalių teisinėse sistemose, įmonės vadovo fiduciarinės pareigos yra skirtos ne kiekvieno akcininko labui atskirai, o bendriems, jungtiniams visų akcininkų interesams.

Šiuo metu JAV sudaro 50 valstijų, kurių kiekviena turi savitą teisinę sistemą bei, tuo pačiu, skirtingus požiūrius į įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimą įmonei esant nemokiai. Vis dėl to, dauguma valstijų vadovaujasi požiūriu, išsakytu *Federal Deposit Insurance Corp v. Sea Pines Company* byloje, kurioje teismas pasisakė, jog “įmonei tapus nemokiai, fiduciarinės įmonės vadovo pareigos pereina kreditoriams. Visa tai sietina su faktu, kad įmonei tapus nemokiai, įmonės

⁶⁴ *Colin Gwyer & Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd* [2003] BCC 885

⁶⁵ P. K. Muwanguzi, *Are incompetent directors dealt with too leniently on a company's insolvency in the UK?* (2007 06 01) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1008756, p.1.

⁶⁶ British Insolvency Act Section 213.

⁶⁷ British Insolvency Act Section 214.

⁶⁸ Žiūrėti išnašą Nr. 21 p. 191.

vadovas tampa visų įmonės kreditorių patikėtiniu bei negali perleisti įmonės turto akcininkams ar išimtinai vienam kreditoriui.”⁶⁹

Žinoma, galima sutikti ir išimčių, viena kurių buvo išsakyta Šiaurės Karolinos Bankroto teismo *Maxx Race Cards* bankroto byloje, kur teismas pasisakė, jog “*vadovaujantis Šiaurės Karolinos valstijos taisyklėmis, įmonės nemokumas neįtakoja fiduciarinių įmonės vadovo pareigų pasikeitimo, jei įmonės vadovas nemokumo laikotarpiu sąžiningai (in a good faith) tęsia įmonės veiklą. Vis dėlto, jei įmonės vadovas nesilaiko sąžiningumo principo nemokios įmonės valdyme bei taip iššvaisto ar perleidžia įmonės turtą, fiduciarinė įmonės vadovo pareiga kreditoriams atsiranda.*”⁷⁰

Lyginant aukščiau aprašytus du JAV teismų sprendimus, darytina išvada, kad šie sprendimai yra panašūs, nors vienoje iš valstijų įmonės vadovo fiduciarinės pareigos nepriklauso nuo įmonės nemokumo. Panašumas sprendimuose tas, jog abu jie užtikrina teisėtą kreditorių interesų apsaugą įmonei esant nemokiai bei nemokumo laikotarpiu įtvirtina fiduciarinės pareigos kreditoriams atsiradimą. Esminis šių sprendimų skirtumas tas, kad Šiaurės Karolinos valstijoje atsiranda papildomas reikalavimas įrodyti, jog įmonės vadovas, vadovaudamas nemokiai įmonei, pažeidė sąžiningumo reikalavimus.

Sąžiningumas JAV teisinės sistemos fiduciarinių pareigų sampratoje prilyginamas lojalumui, todėl *Bank Of America, v.Gary Musselman* byloje išskiriami šie 5 pagrindiniai bei dažniausiai sutinkami atvejai, kada įmonės vadovas gali pažeisti fiduciarinę pareigą kreditoriams:

- ✓ Išimant įmonės turtą įmonės vadovo turimų įsiskolinimų apmokėjimui;
- ✓ Naudojant įmonės lėšas, skolų apmokėjimui už kurias laidavo įmonės vadovas;
- ✓ Dalyvaujant sandoriuose, kuriuose pelną gauna pagrindinė bendrovė;
- ✓ Naudojant įmonės turtą atsiradusių išlaidų padengimui;
- ✓ Pasisavinant lėšas iš įmonės turto pardavimo ar parduodant įmonės turtą susijusiam asmeniui, įmonei.⁷¹

Visi šie paminėti atvejai, kada įmonės vadovas gali pažeisti fiduciarinę pareigą kreditoriams, įmonei esant nemokiai, atitinka aukščiau išdėstytos business judgement rule prezumpcijos nuginkėjimo nuostatas, kur reikia įrodyti esant įmonės vadovo tiesioginiam ar netiesioginiam interesui atliekamame sandoryje. Pavyzdžiui, *Puma v Marriott* byloje teismas, aiškindamas business judgement rule prezumpcijos principus, pasisakė, jog norint patvirtinti sandorį su tiesioginiu ar netiesioginiu interesu, reikia gauti nesuinteresuotų direktorių pritarimą tam

⁶⁹ *FDIC v. Sea Pines Co.*, 692 F.2d 973.

⁷⁰ North Carolina Bankruptcy Court *In re Maxx Race Cards*, 266 B.R.

⁷¹ *Bank Of America, v.Gary Musselman* 222 F.Supp. 2d 792.

sandoriui.⁷² Šiuo atveju laikytina, kad įmonės vadovas, sudarydamas sandorį įmonės nemokumo laikotarpiu, privalo gauti kreditorių sutikimą bei taipogi įrodyti, jog sandoris naudingas įmonei, tuo pačiu ir kreditoriams, kurie, nuo įmonės nemokumo fakto, laikytini įmonės „savininkais“.

Kita problema JAV teisinėje sistemoje yra ta, jog JAV Bankroto kodekse nesutinkamos jokios nuostatos, kurios atitiktų Didžiosios Britanijos Insolvency Act 213 ar 214 straipsnius, todėl civilinės teisės pažeidimai dėl įmonės nemokumo didinimo (deepening insolvency), prailginant nemokios įmonės veiklą bei taip padarant didelės žalos kreditoriams, tampa JAV teismų kasdienybe.⁷³ Įmonės nemokumo didinimu laikomas įmonės veiklos pratęsimas kai įmonė yra nemoki. Vienas nemokumo didinimo pavyzdžių atskleidžiamas JAV New York'o bankroto teismo nagrinėtoje „Global Service Group“ bankroto byloje. Šioje byloje teismas pasisakė, jog „prailginamas nemokios įmonės veiklos tęstinumas nesukelia teisinės atsakomybės, išskyrus atvejus, kai padaromas civilinės teisės pažeidimas (tort) arba pažeidžiama tam tikra įmonei priskirta pareiga (breach of duty).“⁷⁴ Minėtu atveju, teismo nuomone, „Atlantic Bank“ elgesyje jokio iš aukščiau minėtų pažeidimų nebuvo. Taigi, šiuo teismo sprendimu JAV teisinėje sistemoje įtvirtintas standartas, jog įmonės veikla nemokumo laikotarpiu bei, tuo pačiu, galimas įmonės nemokumo didinimas yra teisėtas veiksmas, nedarant žalos įmonei bei tinkamai vykdant priskirtas pareigas, vadovaujantis JAV teisinėje sistemoje galiojančia business judgement rule samprata. Vienas iš galimų žalos įmonei bei jos teisėtiems interesams pavyzdžių esant faktinėje nemokumo būsenoje, laikytinas įmonės turto iššvaistymas arba perleidimas, taip sumažinant kreditorių galimybę patenkinti savo kreditorinius reikalavimus. Pažymėtina ir tai, kad šiuo sprendimu taipogi pasakyta, jog įmonės vadovas, priešingai nei vadovaujantis Lietuvos Respublikos Bankroto įstatymo nuostatomis, neturi pareigos likviduoti įmonės jai esant nemokiai.

Taigi, JAV teisinėje sistemoje, įmonės nemokumas, tai yra neturėjimas iš ko vykdyti įsipareigojimų kreditoriams, reiškia, jog įmonė taipogi negali įsipareigoti savo turtu, tiek sutartimi, tiek sukelti deliktinę atsakomybę. Esant įmonei ant nemokumo ribos, reikalaujama veikti taip, kad kreditoriai turėtų pirmenybę proporcingai (*pari passu*) pasidalinti įmonės turtą bei reikalauti sąžiningo įmonės vadovo elgesio, kai įmonė taps nemoki.⁷⁵

⁷² *Puma v Marriott* (Del. Ch. 1971).

⁷³ Chan Ho L., *On Deepening Insolvency and Wrongful Trading* (2005 08 20); http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=741024.

⁷⁴ The case of *In re Global Service Group* 315 B.R. 451 (Bankr. S.D.N.Y. 2004) Šioje byloje Ieškovai – įmonės kreditoriai, kreipėsi į teismą dėl žalos priteisimo iš Atsakovo – „Atlantic Bank“, kuris žinodamas arba turėdamas žinoti apie „Global Service Group“ nemokumą, suteikė „Global Service Group“ paskolą, įmonės veiklos tęstinumo bei mokumo atgavimo tikslais. Banko paskolos suteikimas paskatino „Global Service Group“ kreditorius didinti kredito limitą, ko pasekoje, „Global Service Group“ bankrutavus kreditoriai patyrė didesnę žalą nei būtų patyrę „Atlantic Bank“ nesuteikus paskolos.

⁷⁵ J.B. Heaton III, Bartlit Beck Herman Palenchar & Scott LLP, *Deepening Insolvency* (2004 11 19); http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=622561, p.32.

4.1.3 Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas Lietuvos teisinėje sistemoje

Įmonės darbuotojus bei visuomenę nuo neteisėtų žalingų įmonės veiksmų gina viešas interesas, apsaugantis silpnesnįjį teisinio santykio subjektą, tuo tarpu lygiaverčiuose teisiniuose santykiuose tarp įmonės ir įmonės kreditorių teisinė apsauga sureglamentuota neefektyviai ir kartais nepasiekia norimų rezultatų. Vienintelė nuostata, netiesiogiai patvirtinanti įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimą įmonės nemokumo laikotarpiu, laikytina, LR Įmonių bankroto įstatymo 8 str. 1 d., nuostata, įpareigojanti įmonės vadovą kreiptis į teismą dėl bankroto bylos iškėlimo paaiškėjus įmonės nemokumui.⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 2001 m. gruodžio 21 d. apžvalgoje („Teismų praktikos, nagrinėjant bankroto bylas, iškeltas pagal 1997 m. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymą, apibendrinimo apžvalga“), aiškindamas tyčinio bankroto institutą nurodė, kad vien nepranešimas apie įmonės nemokumą yra laikytinas tyčinio bankroto požymiu.⁷⁷ Pagrindinis šios prievolės, kaip ir viso bankroto instituto, tikslas – apsaugoti kreditorių finansinius interesus pradinėje skolininko nemokumo stadijoje, kuomet įmonės finansinės problemos dar nėra gilios ir kol dar yra galimybė iš esmės atsiskaityti su visais kreditoriais arba atstatant mokumą arba įmonę likviduojant. Taigi, nuo to momento, kai įmonės tampa nemokia, įmonės vadovybei atsiranda papildoma pareiga - apsaugoti kreditorių interesus iki bankroto bylos iškėlimo teisme ir administratoriaus paskyrimo, t.y. keičiasi įmonės fiduciarinės pareigos – nuo nemokumo momento jie privalo veikti geriausiems kreditorių interesams. Kreditorių interesų apsauga reiškia, kad tolimesnėje savo veikloje, bandydama atstatyti mokumą, įmonė jokia būdu negali prisiišti „normalios“ verslo rizikos, tęsdama veiklą, įmonė gali prisiišti tik minimalią arba tokią verslo riziką, kokią leidžia kreditoriai.

Atlikus Lietuvos Respublikos teisės aktų apžvalgą, paaiškėjo, jog mūsų valstybėje daugiau nėra teisės normų, kurios galėtų patvirtinti apie fiduciarinių pareigų pasikeitimą įmonės nemokumo finansinėje būklėje. Atlikta Lietuvos Respublikos teismų praktikos analizė taipogi nedavė jokių teigiamų rezultatų apie įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimą įmonės nemokumo laikotarpyje. Lietuvos Respublikoje daugėjant nemokių įmonių, ši teisinė problema darosi vis aktualesnė, tuo tarpu Lietuvos Respublikos teisės aktai bei teismų praktika nepadedą šios problemos išspręsti.

Žemiau pateiktoje lentelėje, vadovaujantis Didžiosios Britanijos bei JAV teismų sprendimais, bus pateikti įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo modeliai, įmonei esant nemokiai. Pagrindinis modelių apibendrinimo tikslas: vieną jų pritaikyti Lietuvos atvejui, kadangi

⁷⁶ Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo 8 str. 1 d.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2001 m. gruodžio 21 d. apžvalga „Teismų praktikos, nagrinėjant bankroto bylas, iškeltas pagal 1997 m. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymą, apibendrinimo apžvalga“.

šiuo metu, Lietuvos Respublikos teisės aktuose, įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas, įmonės nemokumo laikotarpiu, tiesiogiai nereglamentuojamas.

Lentelė Nr. 2

Valstybė	Byla	Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo laikas	Paaiškinimai
JAV/Didžioji Britanija	West Mercia Safetywear Ltd v Dodd; Federal Deposit Insurance Corp v. Sea Pines Company	Įmonės vadovo fiduciarinės pareigos pasikeičia užfiksavus įmonės nemokumo laikotarpį.	Įmonei esant nemokiai, įmonės vadovas privalo veikti išimtinai kreditorių interesams.
Didžioji Britanija	Re MDA Investment Management Ltd.	Įmonės vadovo fiduciarinės pareigos pasikeičia jau įmonei esant ant nemokumo ribos.	Įmonės vadovo fiduciarinės pareigos pasikeičia įmonei esant ant nemokumo ribos. Net įmonei sudarant sandorį, kuriam nepavykus ji atsidurtų ant nemokumo ribos, įmonės vadovui atsiranda fiduciarinė pareiga apsaugoti kreditorių interesus.
JAV (Šiaurės Karolinos valstija)	In re Maxx Race Cards	Įmonės vadovo fiduciarinės pareigos nesikeičia, jei jis veikdamas nepažeidžia sąžiningumo principo.	Įmonės vadovui neatsiranda fiduciarinė pareiga veikti išimtinai kreditorių interesams įmonės nemokumo laikotarpiu iki tol, kol jis nepažeidžia fiduciarinės pareigos veikti sąžiningai bei taip sumažina įmonės kreditorių galimybę patenkinti savus reikalavimus.

(Bylų, kuriose keičiasi įmonės vadovo fiduciarinės pareigos, apžvalga)

Kiekvienas iš aukščiau pateiktų įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo modelių, esant įmonei nemokiai, būtų tinkamas Lietuvos teisinei sistemai, kadangi mūsų valstybėje, įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas, įmonės nemokumo laikotarpiu, tiesiogiai nereglamentuojamas. Vis dėlto, siekiant įvardinti priimtinausią, iš aukščiau paminėtų, įmonės

vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo modelį mūsų valstybei, reikia išanalizuoti kreditorių reikalavimų tenkinimo statistiką mūsų šalyje. Šis rodiklis padės atskleisti, kokiame įmonės nemokumo laikotarpyje yra tinkamiausia įmonių vadovams, pradėti veikti išimtinai kreditorių interesams.

Lentelė Nr. 3

Kreditorių reikalavimai	Kreditorių reikalavimai, mln. Lt	Gražinimas, mln. Lt	Skola, mln. Lt	Kreditorių reikalavimų tenkinimas, %
Iš viso	11165,4	1363,1	9802,3	12,2
Įkeitimu ir (arba) hipoteka užtikrinti kreditorių reikalavimai	2496,8	510,7	1986,1	20,5
Bankų (negarantuoti įkeitimu)	748,7	38,3	710,4	5,1
Darbuotojų	577,5	319,0	258,5	55,2
Valstybinės mokesčių inspekcijos	1792,1	207,7	1584,4	11,6
Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos	883,9	79,0	804,9	8,9
Už pateiktas prekes ir paslaugas	2259,9	51,6	2208,3	2,3
Kitų kreditorių	2406,5	156,8	2249,7	6,5

(Bankrutuojančių ir bankrutavusių įmonių kreditorių reikalavimų tenkinimas 1993–2008 m.)⁷⁸

Įmonių kreditoriniai reikalavimai tenkinami eiliškumo tvarka, vadovaujantis LR įmonių bankroto įstatymo nuostatomis.⁷⁹ Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenimis, mūsų šalyje patenkinama tik 12,2% visų pateiktų kreditorių reikalavimų įmonei iškelus bankroto bylą. Ši skaičių labai įtakoja ir darbuotojų kreditorių reikalavimų patenkinimo statistika.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Statistikos Departamento pranešimas spaudai, 2008 m. paskelbusių bankrotą įmonių skaičius padidėjo 58 procentais; (2009 06 19), <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6831> [aplankyta 2010 05 04].

⁷⁹ **LR įmonių bankroto įstatymo 34 straipsnis.** Įkeitimu ir (arba) hipoteka užtikrintų kreditoriaus reikalavimų tenkinimas. Įkeitimu ir (arba) hipoteka užtikrinti kreditoriaus reikalavimai tenkinami pirmiausia iš lėšų, gautų pardavus įkeistą įmonės turtą, arba perduodant įkeistą turtą. Jei įkeistas turtas parduodamas už didesnę kainą negu įkeitimu ir (arba) hipoteka užtikrintų reikalavimų suma, šių lėšų likutis skiriamas kitų kreditorių reikalavimams tenkinti šio įstatymo 35 straipsnyje nustatyta tvarka.

LR įmonių bankroto įstatymo 35 straipsnis. Kreditorių reikalavimų tenkinimo eilė ir tvarka 1. Kreditorių reikalavimai tenkinami dviem etapais. Pirmajame etape pagal šio straipsnio nustatytą eiliškumą tenkinami kreditorių reikalavimai be priskaičiuotų palūkanų ir netesybų, o antrajame etape ta pačia eile tenkinama likusi kreditorių reikalavimų dalis (palūkanos ir netesybos). 2. Pirmąja eile yra tenkinami darbuotojų reikalavimai, susiję su darbo santykiais; reikalavimai atlyginti žalą dėl suluošinimo ar kitokio kūno sužalojimo, susirgimo profesine liga arba dėl mirties nuo nelaimingo atsitikimo darbe; fizinių ir juridinių asmenų reikalavimai apmokėti už perdirbti supirktą žemės ūkio produkciją. 3. Antrąja eile tenkinami reikalavimai dėl mokesčių bei kitų įmokų į biudžetą ir dėl privalomojo valstybinio socialinio draudimo bei privalomojo sveikatos draudimo įmokų; dėl valstybės vardu gautų paskolų ir paskolų, gautų su valstybės garantija. 4. Trečiąja eile tenkinami visi likusieji kreditorių reikalavimai. 5. Pirmąja eile tenkinamiems kreditorių reikalavimams neturi būti priskirtas apskaičiuotas, su darbo užmokesčiu susijęs fizinių asmenų pajamų mokeskis. 6. Kiekvienos paskesnės eilės kreditorių reikalavimai tenkinami po to, kai visiškai patenkinti pirmesnės eilės kreditorių reikalavimai. Jeigu neužtenka lėšų visiems vienos eilės reikalavimams visiškai patenkinti, šie reikalavimai tenkinami proporcingai pagal priklausančią kiekvienam kreditoriui sumą. 7. Šio straipsnio 2 dalyje nurodytų bankrutuojančios ar bankrutavusios įmonės darbuotojų reikalavimai, susiję su darbo santykiais, gali būti tenkinami iš Garantinio fondo lėšų, o fizinių ir juridinių asmenų reikalavimai apmokėti už perdirbti supirktą žemės ūkio produkciją gali būti tenkinami Vyriausybės nustatyta tvarka. Darbuotojo ar fizinio ir juridinio asmens patvirtinti reikalavimai mažinami iš nurodytų fondų sumokėtos sumos dydžiu.

Pažymėtina, kad didžiąją dalį darbuotojų kreditorinio reikalavimo padengia garantinis fondas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.⁸⁰ Kaip matome iš pateiktos statistikos, trečios eilės kreditorinių reikalavimų (kitų kreditorių)⁸¹ patenkinimas mūsų valstybėje yra labai mažas. Tai dar kartą patvirtina faktą, jog mūsų valstybėje būtinas tiesioginis įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo reglamentavimas, įmonei esant nemokiai.

Vadovaujantis aukščiau pateikta statistika, darytina išvada, jog dažna Lietuvos įmonė esanti nemoki ar būdama ant nemokumo ribos, imasi rizikingų verslo sprendimų siekdama atstatyti įmonės mokumą. Šie rizikingi įmonės vadovo priimami verslo sprendimai pažeidžia įmonės kreditorių interesus bei taip sumažina jų galimybes patenkinti kreditorinį reikalavimą. Dažnas įmonės kreditorius patiria didelius nuostolius bei, galbūt, pats atsiduria ant nemokumo ribos.

Vadovaujantis atlikta teisės aktų analize, šiuo metu Lietuvoje netiesiogiai įtvirtinta, jog įmonės vadovo fiduciarinės pareigos keičiasi konstatavus įmonės nemokumo laikotarpį, kas atitinka modelį išdėstytą *West Mercia Safetywear Ltd v Dodd, Federal Deposit Insurance Corp v. Sea Pines Company* bylose. Tačiau iš pateiktos statistikos matome, jog šis netiesioginis šio modelio įtvirtinimas Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo nuostatose, neduoda teigiamų rezultatų, kadangi įmonių bankroto bylose yra patenkinama tik 12,2% kreditorinių reikalavimų. Šie skaičiai turėtų versti teisėkūros subjektus keisti tokį neefektyvų, įmonės vadovo fiduciarinių pareigų, esant įmonei nemokiai ar ant nemokumo ribos, sureglamentavimą.

Vadovaujantis pateikta statistika, tinkamiausias įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo modelis mūsų valstybei, būtų Didžiosios Britanijos Re MDA Investment Management Ltd. bankroto byloje išdėstytas modelis. Vadovaujantis šiuo modeliu, įmonės vadovo fiduciarinės pareigos keičiasi įmonei dar esant ant nemokumo ribos. Tai yra įmonei esant ant nemokumo ribos, įmonės vadovas privalo veikti išimtinai geriausiems įmonės kreditoriams, ne įmonės akcininkų interesams. Pažymėtina ir tai, kad vadovaujantis minimu modeliu, įmonei sudarant sandorį, kuriam nepavykus ji atsidurtų ant nemokumo ribos, įmonės vadovui taipogi atsiranda fiduciarinė pareiga apsaugoti kreditorių interesus.

Šio, įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo, modelio įtvirtinimas Lietuvos teisės aktuose, padėtų įmonės kreditoriam atgauti žymiai didesnę dalį kreditorinių reikalavimų įmonei iškėlus bankroto bylą. Tuo pačiu, tai būtų efektyvi apsauga įmonės kreditoriams nuo rizikingų įmonės vadovo sudaromų sandorių, įtakančių įmonės mokumo finansinę būklę.

⁸⁰ **LR garantinio fondo įstatymo 3 straipsnis.** 1. Lėšos iš Garantinio fondo skiriamos šiame įstatyme nustatyto dydžio išmokoms bankrutuojančių ir bankrutavusių įmonių darbuotojams, dirbusiems įmonėje iki teismo nutarties iškelti įmonei bankroto bylą priėmimo dienos arba iki kreditorių susirinkimo nutarimo bankroto procedūras vykdyti ne teismo tvarka priėmimo dienos, neatsižvelgiant į tai, ar darbo santykiai tęsiasi, ar yra nutrūkę, taip pat buvusiems įmonių, likviduotų dėl bankroto išgaliojus šiam įstatymui, darbuotojams, kai įmonės jiems yra išskolinusios, taip pat Garantinio fondo administravimo išlaidoms Garantinio fondo nuostatų nustatyta tvarka. 2. Lėšos iš Garantinio fondo taip pat skiriamos išmokoms Lietuvos Respublikoje įregistruotų Europos Sąjungos valstybių narių ir kitų Europos ekonominės erdvės valstybių įmonių filialų ir atstovybių darbuotojams, dirbantiems pagal darbo sutartis šiuose filialuose ir atstovybėse Lietuvos Respublikos teritorijoje, kai tose įmonėse vyksta nemokumo procesas, tolygus Lietuvos Respublikos įstatymuose numatytoms įmonių bankroto procedūroms.

⁸¹ Žr. Išnašas Nr. 77, 78

IŠVADOS

Atlikus išsamią teisinę analizę teikiamos šios išvados:

1. Atlikus tyrimą, darytina išvada, jog iškelta hipotezė pasitvirtino. Privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinės pareigos keičiasi įmonės nemokumo laikotarpyje. Įmonės vadovas, nuo nemokumo finansinės būsenos konstatavimo privalo veikti išimtinai kreditorių interesams.

2. Privatus juridinis asmuo (įmonė) – turtinis kompleksas, egzistuojantis kaip įstatymo leidėjo valios išraiška, padedantis grupei asmenų saugiau siekti bendrų tikslų, kurių pagrindinis – pelnas. Žmonių poreikių tenkinimas gaminant prekes ar teikiant paslaugas yra pagrindinė priemonė siekiant įmonių užsibrėžto tikslo. Šiuolaikinė įmonė, visuomenės suprantama kaip subjektas, keičiantis žmonių gyvenimus į gerąją pusę, gaminantis prekes, teikiantis paslaugas, be kurių mūsų gyvenimas tapo neįsivaizduojamas. Visuomenės poreikiams augant, tolygiai didėja ir įmonių svarba šiuolaikinėje teisinėje sistemoje. Įmonės tampa viena svarbiausių varomųjų jėgų valstybių ekonomikoje, visuomenėje ir net politikoje.

3. Privataus juridinio asmens (įmonės) vadovo fiduciarinių pareigų institutas šiuolaikinėse teisinėse sistemose suprantamas kaip įmonės savininkų (akcininkų) apsauga nuo nesąžiningų, neprotingų, neapdairių, nelojalių įmonės vadovo veiksmų. Įmonės vadovo fiduciarinės pareigos užtikrina, jog įmonės vadovas, įgyvendindamas jam suteiktas teises bei pareigas, veiks išimtinai įmonės interesams bei visais įmanomais būdais sieks akcininkų turto vertės maksimizacijos. Analizuotų valstybių teisinėse sistemose išskiriamos trys pagrindinės įmonės vadovo fiduciarinės pareigos: fiduciarinė pareiga veikti protingai – rūpestingai (*duty of care*), fiduciarinė pareiga veikti sąžiningai (*duty of acting bona fides*) ir fiduciarinė pareiga veikti lojaliai (*duty of loyalty*). Lietuvos Respublikoje, įmonės vadovo fiduciarinės pareigos yra kodifikuotos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.87 str., tuo tarpu JAV bei Didžiosios Britanijos teisinėse sistemose, jos įvardijamos teismų precedentuose.

4. Atsižvelgiant į analizuotus teisės aktus, įmonės nemokumas – įmonės finansinė būseną, kai pradėsti įmonės įsipareigojimai (skolos) viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės. Įmonės nemokumo finansinė būklė sukuria interesų konfliktą tarp įmonės akcininkų ir įmonės kreditorių. Įmonės akcininkai siekia tęsti įmonės veiklą bei gražinti įmonę į mokumo finansinę būseną, tuo tarpu įmonės kreditoriai, nori minimizuoti galinčius atsirasti nuostolius. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo nuostatomis, konstatavęs nemokumo finansinę būseną, įmonės vadovas privalo kreiptis į teismą dėl bankroto bylos įmonei iškėlimo. Atsižvelgdamas į įmonės vadovui priskirtų fiduciarinių pareigų sampratą, jis turi veikti išimtinai įmonės interesams bei bandyti atstatyti įmonės mokumo finansinę būseną. Ši dviprasmiška situacija, verčia įmonės vadovą balansuoti tarp įmonės akcininkų ir įmonės kreditorių interesų. Vadovaujantis atlikta teisės

aktų bei teismų praktikos analize, teigtina, jog įmonės nemokumo laikotarpiu, įmonės kreditorių interesai tampa svarbesni už įmonės akcininkų interesus. Atsižvelgiant į tai, nemokios įmonės veiklos tęstinumas naudojant kreditorių lėšas, laikomas labai rizikingu įmonės vadovo verslo sprendimu, galinčiu sąlygoti milžiniškus nuostolius kreditoriams bei sukelti įmonės vadovui civilinę atsakomybę už kreditorių patirtus nuostolius.

5. Privataus juridinio asmens (įmonės) vadovas, nuo nemokumo fakto konstatavimo privalo veikti išimtinai kreditorių interesams. Tęsdamas įmonės veiklą, įmonės vadovas negali prisiimti normalios verslo rizikos, tik minimalią, kadangi normalios verslo rizikos prisiimimas pažeistų įmonės kreditorių interesus. Įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimas įmonės nemokumo laikotarpiu, įrodytas JAV (išskyrus Šiaurės Karolinos valstiją, kurioje įmonės vadovo fiduciarinės pareigos įmonės nemokumo laikotarpiu keičiasi tik pažeidus pareigą veikti sąžiningai), Didžiosios Britanijos teismų praktika bei Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo nuostata, įpareigojančia įmonės vadovą kreiptis dėl bankroto bylos iškėlimo įmonei esant nemokumo finansinėje būklėje. Vis dėlto pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje, šis įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo, įmonės nemokumo laikotarpyje, teisinis sureglamentavimas nėra efektyvus. Vadovaujantis LR statistikos departamento duomenimis, nemokioms įmonėms iškėlus bankroto bylą, patenkinama tik 12,2% visų pateiktų kreditorinių reikalavimų. Šie skaičiai parodo, jog Lietuvos įmonių vadovai, įmonei esant nemokiai, imasi rizikingų verslo sprendimų, kuriems nepasiteisinus, dar labiau sumažinamas įmonės bei įmonės kreditorių galimybės patenkinti kreditorinį reikalavimą bankroto byloje.

Siekiant išspręsti šią aktualią Lietuvos teisės problemą yra siūloma Lietuvos teisės aktuose įtvirtinti įmonės vadovo fiduciarinių pareigų pasikeitimo modelį. Vadovaujantis šiuo modeliu, įmonės vadovo fiduciarinės pareigos keistųsi įmonei esant ant nemokumo ribos. Tai reiškia, jog įmonės vadovas, įmonei esant dar ant nemokumo ribos, privalėtų veikti išimtinai kreditorių interesams, taip apsaugodamas įmonės kreditorių interesus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. LR Civilinis kodeksas Žin. (2000 07 18, Nr. VIII-1864).
2. LR Akcinių bendrovių įstatymas (2000 07 13, Nr. VIII-1835).
3. LR Įmonių bankroto įstatymas (2001 03 20 Nr. IX-216).
4. LR Garantinio fondo įstatymas (2000 09 12 Nr. VIII-1926).
5. Committee on Corporate Laws of the Section of Business Law with support of the American Bar Foundation “Model Business Corporation Act”.
6. UK Insolvency Act (1986 07 25).
7. Federal bankruptcy law 11 U.S.C. § 101(32).

Lietuvos bylos:

1. *BAB “Dirbtinis pluoštas” p. G. Pukas*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2004 m. spalio 27 d., civ. byloje Nr. 3K-3-480/2004).
2. *AB “Laivitė” p. G. Radzevičius*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2001 m. lapkričio 28 d., civ. byloje Nr. 3K-3-1203/2001).
3. *V. Paliūnas p. Radviliškio rajono savivaldybė ir kt.*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija (2001 m. spalio 16 d., civ. byloje Nr. 3K-7-760/2001).
4. *UAB „Khartli“ p. UAB “Diagnostikos poliklinika”*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2005 m. vasario 7 d., civ. byloje Nr. 3K-3-16/2005).
5. *L. Belinskaja p. AB bankas „Snoras”*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2002 m. birželio 19 d., civ. byloje Nr. 3K-3-880/2002).
6. *UAB „Beltateksas“ p. UAB „Sarteksas“ ir UAB „Autooazė“*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2007 m. gruodžio 3 d., civ. byloje Nr. 3K-3-534/2007).
7. Dėl bankroto bylos iškėlimo *UAB “Baltijos žuvys”*, Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2010 m. vasario 18 d., civ. byloje Nr. 2-453/2010).
8. *UAB “Alaja ir Ko” p. K.A.*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2008 spalio 22 d., civ. byloje Nr. 3K-3-509/2008).
9. *J.K. p. UAB “Kivija”*, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija (2005 m. kovo 21 d., civ. byloje Nr. 3K-3-191/2005).

10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2001 m. gruodžio 21 d. apžvalga „Teismų praktikos, nagrinėjant bankroto bylas, išskeltas pagal 1997 m. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymą, apibendrinimo apžvalga“.

Užsienio bylos:

1. Didžiosios Britanijos byla: Great Eastern Rly v Turner [1872].
2. Didžiosios Britanijos byla: Re Smith v Fawcett Ltd [1942].
3. JAV byla: Aronson v. Lewis 473 A.2d 805 (Del. 1984).
4. JAV byla: United States v. Carroll Towing Co. 159 F.2d 169 (2d Cir. 1947).
5. JAV byla: Dodge v. Ford Motor Co. 170 N.W. 668 (Mich. 1919).
6. Australijos bylos komentaras: Walker v Wimborne. Prieiga internete: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/DeakinLRev/2001/10.html>.
7. Didžiosios Britanijos byla: West Mercia Safetywear Ltd (in liq) v Dodd [1988] BCLC 250.
8. Didžiosios Britanijos byla: Colin Gwyer & Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd [2003] BCC 885.
9. JAV byla: FDIC v. Sea Pines Co. , 692 F.(2d 973).
10. JAV byla: North Carolina Bankruptcy Court In re Maxx Race Cards, 266 B.R.
11. JAV byla: Bank Of America, v. Gary Musselman 222 F.Supp. (2d 792).
12. JAV byla: Puma v Marriott (Del. Ch. 1971).
13. JAV byla: Aronson v. Lewis 473 A.2d 805 (Del. 1984).
14. Didžiosios Britanijos byla: Re MDA Investment Management Ltd. [2005] B.C.C 783 (Ch.) (Eng).
15. Didžiosios Britanijos byla: Colin Gwyer & Associates Ltd v London Wharf (Limehouse) Ltd [2003] BCC 885.
16. JAV byla: FDIC v. Sea Pines Co. , 692 F.2d 973.
17. JAV byla: North Carolina Bankruptcy Court In re Maxx Race Cards, 266 B.R.

Specialioji literatūra:

1. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras*. Antroji knyga. „Asmenys“ (Vilnius: „Justitia“, 2002).
2. I. Nekrošius, V. Nekrošius, S. Vėlyvis, *Romėnų teisė* (Kaunas: „Vijusia“, 1996).
3. A. Abramavičius, V. Mikelėnas, *Įmonių vadovų teisinė atsakomybė* (Vilnius: VĮ „Teisinės informacijos centras“, 1998).
4. G. Harry, H. Alexander, J.R. Alexander, *Laws of Corporations and Other Business Enterprises*, 3rd edition, (Minnesota: “West publishing”, St. Paul, 1983).

5. R. Stanislovaitis, *Komercinė teisė*, (Vilnius: „Eugrimas“, 2005).
6. L.D. Sodomon, A. R. Palmiter, *Corporations, examples & explanations* (New York: 1999).
7. R. Greičius, *Privataus juridinio asmens fiduciarinės pareigos*, (Vilnius: „Teisinės informacijos centras“, 2007).
8. *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. „Bendrosios nuostatos“, (Vilnius: „Justitia“, 2001).
9. V. Bagdonas, *Verslo rizika*, (Vilnius: „Saulės vėjas“, 1996).
10. N. Bourne, *Company law* 2nd ed., (London: „Cavendish publishing limited“, 1995).
11. A. Richard Brealey & Stewart C. Myers, *Principles of Corporate Finance*, (1996).
12. A. R. Keay, *The director's duty to take into account the interests of company creditors: when is it triggered?* (Melburnas, 2001).

Moksliniai straipsniai:

1. M. Krimminger, *The Evolution of U.S. Insolvency Law for Financial Market Contracts*, (2006 07 13); http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=916345.
2. J. Mackevičius, *Įmonių veiklos rizikų rūšys ir jų vertinimo būtinumas*, (Vilniaus Universitetas);
<http://www.smf.su.lt/documents/konferencijos/Galvanauskas%202005/2005%20m.%20leidiny/Mackevicius.pdf> .
3. M. Berkhan, *Directors duties to the company and to creditors: “Spies V The Queen”*; <http://www.austlii.edu.au/au/journals/DeakinLRev/2001/10.html> .
4. Nacionalinė verslo administratorių asociacija, *Nemokumo samprata ir jo teisinio reglamentavimo analizė* , taikomasis mokslinis tyrimo darbas, (Vilnius, 2006); www.ukmin.lt/lt/svv/doc/Nemokumo%20studija.doc .
5. S. M. Bainbridge, *Much ado about little? Directors’ fiduciary duties in the vicinity of insolvency*, (University of California, Los Angeles School of Law, Law & Economics Research Paper Series, 2005 10 25, atnaujinta 2006 10 28); http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=832504 .
6. P. K. Muwanguzi, *Are incompetent directors dealt with too leniently on a company’s insolvency in the UK?* (2007 06 01);
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1008756 .
7. Chan Ho L., *On Deepening Insolvency and Wrongful Trading* (2005 08 20); http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=741024 .
8. J.B. Heaton III, Bartlit Beck Herman Palenchar & Scott LLP , *Deepening Insolvency* (2004 11 19); http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=622561 .

Internetiniai straipsniai - šaltiniai:

1. *Teisės terminų žodynas*; <http://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=744> [aplankyta 2010 05 02].
2. Lietuvos Respublikos Statistikos Departamento pranešimas spaudai, *2008 m. paskelbusių bankrotą įmonių skaičius padidėjo 58 procentais*; (2009 06 19)
<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6831> [aplankyta 2010 05 04].
3. *2009 m. civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita pirmosios instancijos teismuose*;
<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/> [aplankyta 2010 05 03].
4. *Teisės terminų žodynas*; <http://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=83> [aplankyta 2010 05 09].
5. A. Kalinina, *Kokią naudingą informaciją teikia finansinė atskaitomybė* (2007 04 21);
http://www.infoverslui.lt/index.php?cid=54&new_id=588 [aplankyta 2010 05 04].
6. *Teisės terminų žodynas*; <http://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=83> [aplankyta 2010 05 09].
7. *Teisės terminų žodynas*; http://www.investorwords.com/3589/pari_passu.html [aplankyta 2010-04-27].